

ISTVÁN IFJABB KIRÁLY SZÁMADÁSA 1264-BŐL

1. A VELENCEI SZÁMADÁS

Giovanni Soranzo 1934-ben az *Aevum* című, Milánóban megjelenő évkönyvben *Acquisti e debiti di Bela IV. Re d'Ungheria* címen egy XIII. századi — egységes, XIII. századi kézírásra valló — költségjegyzéket tett közzé. Soranzo az addig publikálatlan kéziratot a velencei állami levéltárban fedezte fel.¹

A keltezetlen, hitelesítés nélküli, latinul írt számadásról — noha az sem az ott említett király (dominus Rex) személynevét, sem országa nevét nem tünteti fel — Soranzo megállapította, hogy magyarországi vonatkozású. Néhány adat alapján a keltezetlen számadás datálására is kísérletet tett s ezt a tatárjárást nyomban követő időszakra helyezte.

Soranzo nyomán Huszti Dénes figyelt fel e páratlan értékű XIII. századi számadásra. Két jelentős monografikus tanulmányában² részletesen elemezte a velencei fragmentumot — kutatási irányába eső — gazdaságtörténeti céllal.

Huszti Dénes 1938-ban, még első, ezzel foglalkozó művének megjelenése előtt két magyar művészettörténetész figyelmét is felhívta a velencei számadásra.³ Huszti már 1938-ban leszögezte: „minden magyar szakértő előtt, aki csak futólagosan is elolvasta a Soranzo által közzétett jegyzéket, első pillanatra is nyilvánvalóvá vált, hogy a jegyzék, minden hiánya, megoldhatatlan értelmetlensége és pongyolasága ellenére, a magyar gazdaságtörténetnek egyik legfontosabb emléke, mégpedig oly korból, amelyből egyáltalán nem maradt ránk hasonló jellegű emlék. A magyar kutatók még valószínűleg sok olyan problémát fognak találni a jegyzékkel kapcsolatban, amely megérdemli a további munkálkodást. A magunk részéről csak azt jegyezzük meg, hogy a jegyzékkel elsősorban az időmeghatározás, a pénztörténeti kérdések és némileg az áruismeret szempontjából foglalkoztunk, de kénytelenek voltunk elhanyagolni a művészettörténeti és nyelvészeti kérdéseket. Ami az államháztartás szervezetére vonatkozóan levonható tanulságokat illeti, ezekre is csak futólag mutatunk rá.”

Huszti munkáinak megjelenése — 1938-1941 — óta történészeink ezzel az — úgy mondhatnánk — diplomatikai kincslelettel nem foglalkoztak. A velencei kézirat eredetijét sajnos nem tekinthettem meg. Így elsősorban a fragmentum szövegét kívánom — Huszti Dénesnek Soranzoét helyesbítő olvasatában — a kutatás elé tárni.

A XIII. századi kéziratot, Soranzo után Huszti Dénes újból megvizsgálta; itt-ott Soranzo feloldásait helyesbítette is. Huszti megállapítása szerint a velencei állami levéltárban őrzött kézirat jelzete: *Cancellaria inferiore Cassella I., cassa 1., Filza A., nr. 123.* — Az iratot tartalmazó doboz jelzete: *Notaria più antichi di Venezia uniti. Cominciano 1038., finiscono 1294.* Maga az okirat 78×8 cm méretű, két oldalán egységes kézírással megírt pergamenlap.

A fragmentumot tartalmazó doboz — Huszti megállapítása szerint — középkori velencei és néhány zarái notárius által írt kéziratokat őriz. A velencei őrzéshelyről *Soranzo azt gyanította, hogy a számadás esetleg — az egykor magyar fennhatóság alatt állt — Zarából került át Velencébe. Huszti viszont* (aki a száma-

¹ *Giovanni Soranzo*: *Acquisti e debiti di Bela IV. Re d'Ungheria. Aevum. Rassegna di scienze storiche, linguistiche e filologiche* pubblicata per cura della Facoltà di Lettere dell'Università Cattolica del Sacro Cuore, anno VIII. fasc. 2—3., 1934. Milano, 343—356.

² *Huszti D.*: *IV. Béla olaszországi vásárlásai. Különlenyomat a Közgazdasági Szemle 1938. évi 9—10. számából.* Budapest, 1938. — *Huszti D.*: *Olasz—magyar kereskedelmi kapcsolatok a középkorban.* Budapest, 1941. 35—49.

³ *Gerevich T.*: *Magyarország románkori emlékei.* Budapest, 1938. 240., 242. — *Hlatky M.*: *A magyar gyűrű.* Budapest, 1938. 49—50.

dás elkészítettét, a dominus Rex hitelezőjét és szállítóját velencei kereskedőnek vélte) éppen a *Computus velencei őrzéshelyét tartotta arra bizonyítéknak, hogy az egész* — a számadásban tételesen felsorolt, kiterjedt ügyet *Velence piacához* kapcsolódott.

Lássuk tehát elsősorban e velencei jegyzék teljes szövegét. (A fragmentum szöveggözlését azért tartottuk kívánatosnak, mert kutatásunk nehezen fér hozzá, akár az *Aevum* 1934., akár a *Közgazdasági Szemle* 1938. évi kötetéhez, s a kéziratot eddig még fotokópiában sem tudtuk megszerezni.)

A kézirat olvasásával, feloldásaival, az egyes személy- és helynevek azonosításának nehézségével kapcsolatban Huszti Dénes észrevételeit — már előljáróban — meg kell ismételniünk:

„... a személy- és helynevek meglehetősen romlott és torzult állapotban maradtak ránk. Néhol csak a kezdőbetű van kiírva, másutt az olvasás teljesen bizonytalan, a legtöbb esetben pedig olyan személyek szerepelnek, akiknek kiléte ma már teljesen ismeretlen előttünk. Hogy a jegyzék nem magának a Magyarországon járt kereskedőnek írása, kétségtelenül bizonyítja a fertó szónak hibás, sertónak való írása.”

COMPUTUS SYR WULLAMY QUOD DEDIT DOMINO REGI IN SURIS TEMPORE BENEDICTI PREPOSITI

1. Item primo duos cingulos de smaldo pro XVI. marcis qui cinguli XI marcas ponderabant
2. Item unum samitum pro IV marcis
3. Item unam purpuram tartarenssem pro VII marcis
4. Item duas pelles manstrecas varias et unum pellicium de varibus pellibus pro XIII marcis
5. Item XV ulnas de gancy pro quatuor marcis datas fratri F. (?)
Ista recepit Benedictus prepositus manibus suis pro Rege
6. Item domino Regi duos cingulos de smaldo pro XVI marcis
7. Item unum monile de auro pro XII marcis
8. Item duas purpuras tartarenses pro XIV marcis
9. Item quatuor samitos XVI marcis
10. Item XII purpuras deauratas XXXIV marcis
11. Item XII purpuras simplices pro XII marcis
12. Item octo purpuras de mediolana pro XVI marcis
13. Item unam purpuram de lana piscium pro IV marcis
14. *(Husztinál 15; a továbbiakban is Huszti számozása)*
15. Item IIII cultras de scindato pro octo marcis
16. Item duas manstrecas varias et II pellicia de variis pellibus pro XVIII marcis
17. Item unum cisum copertorio de argento pro VI marcis
18. Item unum cingulum de apro (recte: de auro) pro X marcis, qqquem R cinxit
19. Item unam marcam et tres uncias de albis gemmis pro XVI marcis
20. Item unam peciam de gancy pro IX marcis
21. Item unum cingulum argenteum pro marca et dimidia
22. Item unum cingulum argenteum pro VII sertónibus
23. Item XXVIII marcarum valore mercimonia magistro Stephano
24. Item duos cingulos argenteos pro III marcis
25. Item unam peciam panni et sex vulnas pro VI marcis
26. Item magistro Andro XVI vulnas panni et tres anulos aureos pro quatuor marcis
27. Item Andre magistro III pecias scindati et duos anulos aureos pro quatuor marcis
28. Item unum cingulum argenteum boxe pro marca
29. Item unam peciam de gancy pro IX marcis
30. Item unum scindatum transmarinum pro marca
31. Item purpuram tartarenssem magistro St. pro VII. marcis
32. Item unam manstrecam de armellinis pellibus pro X marcis
33. Item VI purpuras deauratas pro XVIII marcis
34. Item unum cingulum argenteum pro marca
35. Item unum scindatum transmarinum pro marca
36. Item dimidiam marcam ponderantem de albis gemmis pro VII marcis
37. Item duo monilia magistro Raynaldo pro XV marcis
38. Item duas purpuras quae dicuntur atabit pro VI marcis
39. Item duo monilia de auro domino Regi pro XXXIII marcis
40. Item cingulum argenteum quod ponderabat quatuor marcas et dimidia pro VII marcis
41. Item duos cindatos transmarinos pro II marcis
42. Item in valore X marcarum mercimonia Nicolao de Zobellis (Husztinál: de Zobolh)
43. Item magistro St. duas purpuras transmarinas quae nominantur imperiales pro XX marcis

44. Item eidem dimidiam marcam ponderantem de albis gemmis pro VII marcis
45. Item duo atabit pro sex marcis domine Regine
46. Item unum sertum aureum pro XX marcis
47. Item magistro Ajudo mercimonia pro XX marcis ad re R. (Huszti: Az eredeti név Egidius volt, ezt azonban a másoló áthúzta és föléje írta az Ajudus nevet)
48. Item unum cindatum resorcii magistro St. pro marca et 1/5
49. Item unam manstrecam variam pro V marcis datam magistro B.
50. Item duo atabit pro VI marcis quas dedit Regine
51. Item IIII cindatos transmarinos eidem pro IIII marcis
52. Item duos cindatos transmarinos pro II marcis
53. Item duo atabit pro VII marcis
54. Item unum atabit pro III marcis quod habuit Regina
55. Item unam purpuram quae dicitur imperialis pro XX marcis
56. Item duo pellicia volpina pro duabus marcis
57. Item unum sertum de auro pro XL marcis quod dedit dominus Rex magistro Ivachino
58. Item duo atabita pro VI marcis
59. Item duas purpuras deauratas de melan pro X marcis
60. Item duo cindatos transmarinos pro II marcis Racio de Potok
61. Item unum cingulum argenteum qui ponderabat XI marcas in Serto (?) pro XVII in vom (?)
62. Item IX vulnas de gancy pro IX sertonibus
63. Item unum cingulum argenteum qui ponderabat sex marcas et unc quem magister A. recepit ad rationem R mar IX
64. Item unum cindatum de resorcii pro III marcis
65. Item LIX vulnas de gancy pro XV marcis ad vestiendum capellanos domini Regis quas a M. tulit
66. Item XIV. pecias cindati pro sorratra eisdem pro XXI marcis quas A. magister recepit
67. Item unam purpuram deauratam pro III marcis
68. Item XVI vulnas de gancy et cindatum de Luka pro sorratra capellano domini Reg pro V marcis et dimidia
69. Item XV vulnas de gancy pro IIII marcis quas dedit magistro Raynaldo eiusque fratri J?
70. Item in valore V marcarum mercimonia archiepiscopo Colociensi
71. Item duas purpuras transmarinas quae dicuntur imperiales pro XX marcis quas dominus R magistro Egidio dedit
72. Item unam purpuram tartarensis pro VII marcis
73. Item duo cindata de resorcii pro VI marcis
74. Item unam purpuram deauratam pro III marcis
75. Item XV vulnas de gancy et duo cindata transmari pro VII marcis quas dedit Verneryo
76. Item unam purpuram deauratam pro III marcis quam iussit dominus Rex tas (Huszti: Soranzonál Tos ; esetleg Tas személynév) Cumanie dari
77. Item unam manstrecam variam pro V marcis quam dedit dominus Rex magistro Dominico
78. Item eidem unam purpuram transmarinam pro VI marcis
79. Item duas purpuras de auro de melan pro X marcis quas dedit magistro C (?) tavarnicorum
80. Item X vulnas de gancy pro II marcis et dimidia quas dedit nunciis de Pulgaria
81. Item pro valore X marcarum de mercimoniis Dominico magistro quae B prepositus iussit verbo R.
82. Item LXXXX marcas quas dominus Rex recepit ad rationem suam pro Regina
83. Item LXXX marcas magistro Arnaldo quas B. prepositus iussit verbo Regis
84. Item unam atabit pro III marcis Chak bano
85. Item octo atabita pro XXIIII marcis quae dedit Cuma
86. Item quatuor cindatos vergulatos pro IIII marcis quos dominus Rex dedit Cumanos
87. Item duos samitos pro octo marcis eisdem
88. Item unam purpuram transmarinam quae dicuntur imperialis pro X marcis quam R recepit
89. Item unam purpuram depiscibus pro V marcis quam dedit magistro Egidio
90. Item XVII marcas pro pignore magistri Egidii quas Benedictus prepositus iussit verbo Regis
91. Item unum cingulum argenteum quod ponderabat IIII marcas pro VI marcis quod B. prepositus recepit
92. Item unum samitum pro IIII marcis B. prepositus
93. Item unum atabit pro III marcis magistro Jacobo
94. Item unam atabit pro III marcis magistro Nicolao
95. Item unum gansytum pro IIII marcis magistro Raynaldo
96. Item unum atabit pro IIII marcis magistro Yvachino
97. Item unum cindatum de Luk pro marca et dimidia ioculatori domine regine quem R iussit
98. Item IX samitos et unum gancitum pro XL marcis quos dominus R recepit et dedit Cumanis
99. Item unum aureum de palax pro X marcis quod dedit R magistro Ugud
100. Item unum gancitum pro IIII marcis pro domino R
101. Item XIIIII marcas pro pignore magistri Egidii quas Rex iussit reddere ad suam racionem

102. Item X marcas quas R iussit B preposito dare
 103. Item VIII marcas pro pignore magistri Dominici quas Rex iussit reddere suam rationem

(A pergamen hátlapján)

104. Item VI marcas pro pignore Chak R. iussit reddere (ad suam rationem)
 105. Item IIII marcas pro samito quem iussit dare eidem
 106. Item II marcas magistro Johanni medico Regis
 107. Item unum anulum boxe pro dimidia marca
 108. Item unam crucem auream pro III marcis domino R.
 109. Item III marcas pro pignore magistri St. quas Rex iussit
 110. Item unum anulum aureum pro II marcis quod B prepositus recepit
 111. Item duas pecias de gancy quarum unam dedit Laurentio f. Rem et aliam comiti Demetryo, quando fuit iuxta Goron
 112. Item LV marcas in valore quas dedit syr Wilam domino Re mercurio ssulati (? Huszti: Soranzo olvasásában „a currio sulati” szerepel; az első szó inkább mercurio-nak látszik, a második világosan a sor fölé írva ssulati; jelentését nem sikerült megoldani) quas dedit Cumanis
 113. Item C marcas in mercimoniis in purpuris et syndonis in Ugacha
 114. Item CXXX marcas in pannis et syndonis quos dedit domino Regi in Wach
 115. Item in Potok duas purpuras deauratas transmarinas quas magister A. recepit pro X marcis
 116. Item III marcas de primo debito Summa centenara XIII et LIII marcas
 117. Nota quod syr Wilam suscepit ex isto debito in Syrmia C marcas minus X marcis quas Benedictus prepositus eidem dedit de collecta
 118. Item LX marcas quas dedit magister Lodomerius eidem syr Wilamo in silvis de Lompert
 119. Item postea LXXV marcas dedit Benedictus prepositus eidem in salibus in Zeloch
 120. Item postea in Bistrka suscepit CCLX et unam marcas quas dedit magister Andreas
 121. Item dominus Rex solvit Regine CL marcas fini pro Wilamo
 122. Item B. prepositus Bude in domo Valterii pro rege Wylamo solvit C marcas fini de argento de Semluhe

A Computus — Huszti elvétett számozása (l. 14. szám!) szerint — 122 tételt tartalmaz. Ebből 116 tétel a jegyzékben személyneven nem nevezett királlyal elszámoló Syr Wulam (másutt Wilam) teljesítéseit, áruszállításait, királyi kontóra történő zálogkölcson feloldásait, készpénz-folyósításait sorolja fel. A hat utolsó tétel viszont azt rögzíti: milyen rátákban teljesítette fizetési kötelezettségét e Dominus Rex?

Az egyes tételekből adódó egyenleg szerint Syr Wulam összkövetelése 1485,5 márka súlyú finom ezüst. E követeléssel szemben a dominus Rex teljesítése mindössze 736 márka finom ezüst; tehát a számla leírásakor a király 749,5 márkával adós.

Látnivaló, hogy nem végelszámolásról van szó, hanem az ügyletnek egy ad hoc fázisáról.

Soranzo és Huszti munkája után nincs okunk kételkedni abban, hogy

1. e notáriusi irat, vagy kereskedői számlakivonat — amely egy adott, XIII. századi időpontban (tempore Benedicti prepositi) tükrözi a hosszabb időtartamú ügylet állását — XIII. századi eredeti irat.

Hitelességén a hitelesítés és a dátum hiánya mit sem ront.

2. A Computus adatai Magyarországra vonatkoznak.

A dominus Rex: magyar király.

Az adatok tehát a XIII. századi valamelyik magyar királynak udvarát illetik, közvetett jelzései XIII. századi magyar történeti eseményekhez fűződnek.

3. Noha munkám során — Soranzo és Huszti véleményével szemben — kétségessé válik az, hogy IV. Béla király-e a számadás dominus Rex-e, egyetértünk a számadás két publikálójával abban is: az elszámolás alapjául szolgáló valuta — amelyet Syr Wulam számadása csupán marca-nak nevez — IV. Béla-kori magyar finom márkasúly.

Ez az érték meghatározás meg is szabja a számadás gazdasági volumenét.

Huszti Dénes — Hóman számításai alapján — modern valutára számította át a számadást. A hatszáz év előtti summát az 1938-as magyar pengőre áttéve, Syr Wulam cca 1500 márka ezüstjét 770 000—900 000 pengőre értékelte.

Én szívesebben példáznám az ügylet léptékét a kor saját értékviszonyaival.

Azokban az években, amikor ez a közel 1500 márka ezüstöt felölelő ügylet — a dominus Rex és Syr Wulam közt — létrejött, a legnagyobb ismert magyarországi hitelművelet pénzügyi kihatása 3500 márka ezüst volt. Az esztergomi érsekség 3500 márka ezüstöt vett kölcsön a pápa sienai bankáraitól — Lederer Emma szerint — azzal a céllal, hogy ezt az összeget IV. Béla királynak honvédelmi célokra engedje át.⁴ Az 1260-as években Wernelius, Wyllam, Thamar és Albert (Selmec) bányái polgárok 250 márka ezüstön szerzik meg

⁴ Lederer E.: A középkori pénzüzetek Magyarországon. Budapest, 1932. 79., 174. — Wenzel G.: Árpádkori új okmánytár, II. 247., VII. 362.

IV. Béla királytól a honti várföldekhez tartozó Baka (bánya), Gukes (Gyekes, Hont megye) és Bagana (Hontbagonya) birtokot.⁵ Azokban az években, amikor a velencei számadásban rögzített ügylet Syr Wulam s a dominus Rex közt létrejött, a komáromi váruradalom értéke, a komáromi várral és várossal, a Csallóköz s a környék huszonnégy falujával együtt 800 márka ezüst volt. (Ennyivel maradtak IV. Béla királynak adósai Wluinus és testvérei, a királyi kamara s a királynéi harmincadvám bérlői, a komáromi váruradalom tulajdonosai, majd ugyanezért az összegért szerezte meg IV. Béla királytól a komáromi uradalmat Walter comes, budavári rector, kamaraispán.⁶)

A komáromi ügylet esztendejében, 1265-ben István ifjabb király említi: amikor Rátót nembeli Domokos fia István, az idősebb királyné tárnok- és lovászmestere az idősebb királytól István ifjabb királyhoz pártolt át (1264) e kettős jövedelmével járó évi 500 márka ezüstnyi jövedelmét elveszítette. Ugyanakkor az idősebb király elkobozta Rátót nembeli István földvagonát is, — ezzel Rátót nembeli Istvánt 3000 márkányi károsodás érte.⁷ 1279-ben az esztergomi Latin város Zeniapalotája — III. Béla király koráig alkalmasint a királyok esztergomi kúriája, az esztergomi piactér legnagyobb épülete — 200 márka finom ezüstöt ért.⁸

A dominus Rex és Syr Wulam között létrejött *ügylet volumene* az ügylet *időtartama* felől is mondhat valamit.

Soranzo úgy vélte, hogy a vásárlások közvetlenül a tatárjárás után mentek végbe, s a tatárdúláskor tönkrement magyar udvarnak mintegy felruházását szolgálták.

Husztai Dénes viszont a jegyzék két alakjára — Benedek prépost személyére és a kunok ismételt említésére támaszkodva — arra következtetett: a szállítások már 1238—1240 körül, vagyis a kunok betelepülése idején kezdődtek, s 1241 februárja előtt, vagyis még a tatár betörés előtt be is fejeződtek. Husztai egyik datálási kiindulása az, hogy az általa a Computus számadójának vélt Benedictus prepositus 1241. év elejére már kalocsai érsek lett.

Husztai egyébként arra figyelemmel, hogy az elszámolás szerint a dominus Rex adós maradt, azt írja: „feltehető, hogy maga az elszámolás már a tatárjárás idejéből, sőt a tatárjárást követő évekből származik”. Másutt: „feltételezhető természetesen olyan megoldás is, mely a vásárlásokat a tatárjárás utáni időre teszi. Egyes személyneveket alapul véve, ezt a lehetőséget is valószínűsíteni lehetne. Az azonban kétségtelen, hogy amennyiben a vásárlások a tatárjárás után történtek, úgy azok csak 1250 után jöhettek létre, hiszen a király csak ekkor békült ki a kunokkal.”

A számadás gazdasági volumene — 1500, felerészben kifizetetlen márka ezüst — a keltezetlen számadás *relatív kronológiája* szempontjából lényeges. Milyen időtartam, mennyi idő alatt vesz igénybe és emészt fel 1500 márka értékű luxusárut és készpénzt a XIII. századi magyar udvar? Hónapok vagy évek telnek-e el a jegyzék első és utolsó tételének kelte között?

Előbbi összehasonlító adatainkból azt olvassuk ki, hogy az 1500 márka ezüstnyi hitelművelet nem magas. Ekkora összeggel *aligha refinanszírozhatja magát a tatárjárás kori magyar udvar.*

De figyelembe kell venni az egyes árutételek jellegét is. Syr Wulam teljesítései — mint azt Husztai Dénes gondosan elemezte — 54%-ban textiliákat, 18%-ban ötvöscikkeket, 4%-ban szőrméket, 9%-ban meg nem nevezett árucikkeket (mercimonia) s 15%-ban olyan készpénz szolgáltatásokat is tartalmaznak, amelynek során a király Syr Wulamnál eladósodott főemberei zálogtárgyait váltja meg.

Röviden: *az ügylet anyagi kihatása nem olyan nagy, sőt túlcsekély ahhoz, hogy e datálatlan jegyzékben foglalt ügylet kezdete és vége, a számla megnyitása és lezárása közé éveket, esetleg évtizedeket kelljen iktatnunk.*

De az ügylet időtartamának, vagyis a relatív kronológiának kérdésénél sarkalatosabb kérdés a velencei számadás *abszolút kronológiája!*

Éppen ezért munkám elsősorban erre, a *szabatos datálásra* tesz kísérletet.

A Computus — Syr Wulamot, a királyt s a királynét is beleértve — harmincnyolc személyt és huszoney helynevet, illetve földrajzi fogalmat sorol fel.

A személyek egyike-másika — például Magister Andreas, vagy Magister A. — olykor gyanítható, hogy azonos személy, így tehát a személynevek száma, in ultima analysi, harmincnyolcnál kevesebb.

A számadásban szereplő személyek közül *Soranzo mindössze egyetlen* egy személy azonosítására tett kísérletet: Syr Wulamot egy személynek vette a nápolyi Guillaume de Saint Omer-rel (1209—1242), IV. Béla rokonával, majd vejével, aki macsói herceg s a tatárjárás idején a magyar király főlovászmestere volt. E Wilhelmus, aki IV. Béla idősebb Margit nevű leányának férje volt, 1242-ben a dalmáciai menekülés idején feleségével együtt meghalt.⁹

A bőséges személy- és helynév-sorozat adatai közül *Husztai Dénes munkája is mindössze kettővel* operált; csupán Benedek prépost és a kunok említése alapján indult el.

⁵ Wenzel G. : VIII. 253.

⁶ Szentpétery I. : 1439., 1577. szám. — Knauz F. : Monumenta ecclesiae Strigoniensis, I. 520., 550.

⁷ Wenzel G. : XI. 544.

⁸ Knauz N. : I. 93—98. és 534. — Vö. Esztergomi Évlapjai 1960. 148—149.

⁹ Wertner M. : Negyedik Béla király története. Temesvár, 1893. 77, 101, 207. — Lovas E. : Árpádházi Boldog Margit élete. Budapest, 1939. 78.

Én, munkámnak ebben az első — az abszolút datálást célzó — részében a Computusban említett valamennyi személy- és hely nevének azonosítását kísérlem meg.

Tehát azt keresem: melyik az a XIII. századi magyarországi időszak, amikor a jegyzékben felsorolt 38 személy- és 22 helynév, a királyi udvar relációjában, együttesen jelenik meg okleveles anyagunkban. Így az a reményem, hogy a Soranzo által felfedezett töredék személyeinek nevéből és életidejéből, a helynevekből, Syr Wulam s a király itineráriumból, magának a jegyzék belső kronológiájának egymásutánjából logikai rácsot, időrendi csapdát teremthetek. Ez a munkahipotézis azt ígéri, hogy a Computus keltezési hibahatára minimumra csökken.

Beszámolóm előadásának sorrendje nem követi a Computusban előforduló személyeknek felsorolási egymásutánját. Módszertani okkal bocsátom előre azt, hogy munkám a könnyebb kérdések megoldása felől halad a nehezebbek felé.

Sok, a XIII. század hatvanas éveiben igen ismerős személynév felbukkanása mellett éppen a jegyzék legutolsó, 122. tétele — Walter budai házának említése („Item B. prepositus Bude in domo Valterii pro rege Wylamo solvit C marcas fini de argento de Semluhe”) — indította a Soranzo és Huszti adta keltezés radikális revíziójára. Néhány más, ritkábban előforduló személynév — János királyi orvos, Lodomér mester, Benedek prépost, Csák bán, Ivachinus vagy Joákhim mester, Rajnald mester neve — már első áttekintésre azzal biztatott: személyük meghatározása, s a hitelesített személyek kronológiai adatainak egymással való egybevetése, megkönnyítheti a — Soranzo és Huszti által lényegében — nyitvahagyott szabatos datálást.

Soranzo és Huszti datálása bizonytalan. Kételyemhez hozzájárult az is, hogy a számadás magyarországi helynevei — így Sáros, Ugocsa, Szabolcs, Sárospatak, Beregszász, Szalacs, Beszterce (vagy Bisztra), Kalocsa, Szerém — Magyarország keleti felére esnek. Az ország keleti fele pedig abban az időben, amikor Valter comesnak háza állt Budán, István ifjabb király s nem IV. Béla király országrésze volt.

Munkám utoljára hagyja azokat az alapkérdéseket, hogy ki volt a megrendelő „dominus Rex”, ki volt syr Wulam? Az addigra felmerülő adatok azonban — s ezt most, a kutatás lezárásakor látom — lényegében már menet közben megfelelnek ezekre az alapkérdésekre.

Vajon udvari ember-e Syr Wulam? — mint Soranzo vélte. Vagy velencei kalmár? — ez Huszti nézete volt.

S vajon Európának melyik piacán bonyolította le beszerzéseit? Tengerentúli és — tatárnak mondott — ázsiai kelméket éppen úgy szállított, mint Lucca és Milano kelendő selymeit, de a flandriai Gand textíliái is sűrűn szerepeltek portékái közt. És Syr Wulam áruforrásainak itineráriuma hazai helynevekkel is bővült: a mai belgiumi Gand piacától Milánóig, a tatár (talán tatár úton hozott kínai) textilektől luccai selymekig és bizánci bitorokig mintha gyorsabb és rövidebb lenne Syr Wulamnak, vagy ügynökeinek útja, mint az az út, amelyet Magyarországon — részint portékái átadása, részint követeléseinek részleges behajtása végett — Sáros várától a Garamig, a szerémi kamarától a budai pénzverőházig, Sárospataktól Vácig, Besztercétől Ugocsaig, Beregszászig, vagy a szalacsi sókamaráig megjárt.

Syr Wulam látnivalóan *intimusa* volt a királynak. Az a Computus, amelyet egy adott időpontban a királynak átadott: maga-vezette, növedéknaplószerű számadáskönyvének kivonata. A szöveg pongyolasága is érthető: ad hoc, sebtiben leíratott számlakivonat ez, amelyben Syr Wulam éppen csak jelezte az egyes tételeket és személyeket. A király báróinak rang-megjelölései, a cerimoniális formák teljességgel hiányzanak. Király és hitelező egyaránt tudja: kik a számlakivonatban szereplő személyek. Ki az a Magister C. tavarnicorum, vagy az a Magister A., aki itt vagy ott, ilyen vagy olyan árut, vagy pénzt kapott.

A Computus sok magister-megjelölése — amely Husztit megzavarta —, mint majd látjuk, valóban magistereket fed, de ezek jórészt nem a tudományok mesterei hanem tárnok-, étékfogó- vagy lovászmesterek. A számadás nem tünteti fel az egyes bárók udvari méltóságát; ez is azt mutatja, hogy a számadást sebtiben állították össze s intern használatra, a király személyes használatára készült.

A tüzetesebb vizsgálat azt a kérdést is felveti: vajon kik azok, akiket a király ezekkel a tetszetős ajándékokkal jutalmazott, ké s z p é n z segélyeivel szinte magához láncolt, lekenyerezett? Kik azok, akik — e látnivaló malac-osztogatáson szákkal forgolódván — a királlyal váltatták vissza Syr Wulam zálogába vetett értéktárgyaikat? Az egész ügylet menete valami hevenyészettséget, kapkodást tükröz. (Így például a 111. tételnél, amely két vég gandi posztó átadását tartalmazza, a jegyzék fel sem tünteti a tétel márka-értékét, — ami egyébként a jegyzék más adataiból kitűnő módon 18 márka ezüstöt reprezentált.) A Computust, leírásakor a hitelező nem is összegezte.

A számadás egyes szereplői végigkísérik az egész ügylettartamot, mások el-, megint mások feltűnnek. Van, aki csak egyszer szerepel s mégis kirívóan magas összegű készpénzjuttatást kap. Mintha csak gyorsan szanálni kellene valamelyik bajba jutott bárót.

Az e kérdésekre adandó válasz egyszerűbe majd azt a történeti képet is megrajzolja, amelyben az ügylet létrejött. Más számadáskönyvekkel és udvartartási elszámoláskönyvekkel összehasonlítva a velencei jegyzék bizonyos aritmiát mutat. Nincsenek rendszeresen visszatérő tételei: nem a teljes udvartartás elszámolása, hanem csupán annak egy része.

Így tehát egyáltalán nem véletlen, hogy Soranzo a tatárjárás nagy megrázkódtatásával kapcsolta össze a dominus Rex és Syr Wulam ügyletét.

Ha a költségjegyzéket a megadományozottak oldaláról elemezzük, kirívóak a juttatások aránytalanságai. Hiszen a királynéi udvartartásnak s a király legintimebb — sok funkciót ellátó — testületének, a királyi capellának dotálásához képest meglepően magasak az egyes főembereknek — s mint majd a gondosabb vizsgálat mutatja — alig néhány vezető-genus néhány főemberének — nyújtott juttatások.

S a sok készpénz- és textilajándék is elgondolkoztató. A kor okleveles emlékanyagában mindössze *egyszer* találkozunk textil alakjában megjelenő királyi adománnyal; Computusunk adománytételleinek 54%-a textil.

Vajon, milyen különös alkalom kellett ahhoz, hogy az uralkodó — látnivalóan nehezen előteremtett — gyors készpénzsegélyeket nyújtson főembereinek. Hiszen a szokásos uralkodói adományozás ekkoriban a földadomány, vagy bizonyos vám-, rév-, vásárjogok cessziója. Mindez Soranzo véleménye felé mutat — legalábbis formálisan — utat: bizonyára valamilyen viharos időszak az, amikor ez a jegyzék keletkezett. A juttatások aránya és léptéke a történeti alkalom meghatározásához ugyancsak közelebb segíthet.

Mindezek megfontolásakor úgy véltem tehát, hogy e — Soranzónak és Huszti Dénesnek köszönhető — diplomatikai kincslelet hieroglifái csak akkor válnak közkinccsé, ha azt nem csupán gazdaságtörténeti oldaláról közelítem meg, hanem annak szabatos datálását elvégzem.

Huszti gazdaságtörténeti kutatásaihoz hozzátennivalóm alig van. De a jegyzék datálása, történetünkbe való reális beleillesztése mégis megmésítja a velencei számadás egész jelentését.

Noha a datálási kísérlet eredménye nem több egy tőmondatnál — vagy a hitelesített dátum négy számjegyenél —, kutatástechnikai vagy módszertani okból tán nem bánja meg a türelmes olvasó, ha a kutatás rögzös útján soraim végigvezetik.

Vizsgálódásom végeztével eszméltem arra, hogy ez a velencei számadás *datálatlanul* merő gazdaságtörténeti kuriózum, de keletkezése korának hitelesítésével a XIII. századi magyar történet egyik legzivatárosabb szakaszának (de nem a tatárjárásnak) okleveles vagy krónikás emlékeinkkel egyenértékű kútforrása.

Tehát nem az a helyzet, hogy e számadást ügyel-bajjal, nagy nehezen sikerült beleilleszteniünk valamelyik korszakba. Épp ellenkezőleg: a szabatos datálás után maga a Computus hitelesíti a kort, mégpedig egyedülálló, egyebütt már fel nem lelhető adatokkal.

II. A SZÁMADÁS SZEMÉLYNEVEI

(A személynevek után zárójelben az egyes személynevek említésének, előfordulásának száma.)

1. Valterius (1 alkalommal).
2. Magister Johannes, medicus regis (1).
3. Magister Lodomerius (1).
4. Benedictus prepositus (5), B. prepositus (5).
5. Magister B. (1).
6. Capellani domini regis (3).
7. Magister A. (2).
8. Magister Andreas (3).
9. Magister Egidius (2).
10. Magister Stephanus (1), Magister St. (5).
11. Nicolaus de Zobellis (Husztiinál: de Zobolh) (1).
12. Magister Nicolaus (1).
13. Magister Raynaldus (3).
14. J. (?) frater magistri Raynaldi (1).
15. Chak banus (1).
16. Chak (1).
17. Magister Arnoldus (1).
18. Magister Jacobus (1).
19. Magister Ivachinus (2).
20. Magister Domenicus (4).
21. Magister Ugud (1).
22. Comes Demetrius (1).
23. Laurentius filius Rem (filius Kemyn?) (1).
24. Magister Ajudus (Egidiusból javítva) (1).
25. Vernerius (1).
26. Archiepiscopus Colociensis (1).
27. Racijs de Potok (1).
28. Frater F. (?) (1).
29. Nuncii de Pulgaria (1).
30. Ioculator domine regine (1).

31. Cumani (5), tas Cumanie (inkább: Tas, cumanus?) (1).
32. Syr Wulam, Syr Vilam, Vilam (7).
33. Dominus Rex (20).
34. Domina Regina (6).

I. VALTERIUS

Jegyzékünknek 122. tételéből mindössze hat tétel tartalmaz a dominus Rex részéről Syr Wulam javára történt kifizetéseket.

A fizetéseket a király megbízásából részint Benedek prépost, részint Lodomér mester, részint András mester teljesíti; egy ízben maga a király fizet. A király hol az — 1250 körül alapított — szerémi kamara kollektájából, hol a zelochi (szalacsi) sóból, hol a semluhe-i (selmeci ?) ezüsből fizettet.

A számadás — néha nehezen feloldható ortográfiával — a teljesítések színhelyére is utal. Egyszer in Sirmia, egy ízben in sylvis de Lompert (Beregszász), máskor in Bistrka (Beszterce vagy Bisztra), s végül, a jegyzék utolsó tétele szerint Budán — Bude in domo Valterii — fizetnek.

Nézzük tehát: mit tudunk Valterius budai házaról?

E tétel a velencei jegyzék korhatározása szempontjából igen elgondolkoztató. Ha ugyanis jegyzékünk a tatárjárás előtti időből származnék, a Buda helynév csakis Óbudát illethetné. Buda — várnak (castrum) nevezett — városát — Castrum Budense, Castrum Novi Montis Pestiensis néven — ugyanis IV. Béla király csak 1242 után alapította meg.¹⁰ Óbudán viszont — vagyis a tatárjárás előtti Budán — semmiféle Valterről, Valter-féle házról nem szólnak az okleveles emlékek. Annál több adatunk van Walter comesről, Budavár második rectoráról, az Esztergomból már 1255 előtt Budára telepített budai pénzverő kamara ispánjáról, a komáromi váruradalom tulajdonosáról. Budavári házát a nápolyi, Guarinus-féle Margit-legenda is említi.

1265. április 1-én IV. Béla király oklevele értesít arról, hogy a király Waltero comiti Camere adja Komárom várát, amelyet elvett Wluelinus-, Oltmannus- és Nektinustól, Henel zsidónak, a királyi kamara egykori comesének fiaitól. A király oklevele szerint Walter comes Komárom várát már addig is — tehát már 1265 tavasza előtt is — jelentősen gyarapította (castrum magnopere studuit suis sumptibus adornare).

IV. Béla király így, alig pár héttel a számára vereséges isaszegi csata után, Walter comesnak adományozta villam Kumarun — ahol addig udvarnokai laktak — s az ide települő hospeseket a budai vár polgárainak szabadságával ruházta fel.¹¹ Utóbb, 1268. október 14-én IV. Béla — felemlítve azt, hogy Henel fiai a kamarajövedelmek és a királynéi vámharmincad bérletében, s azok kamataiban 800 márka ezüsttel neki és az idősebb királynénak adóssai maradtak — Komárom várát a Henel-fiaktól elvette, s a komáromi váruradalmat 800 márka lefizetése ellenében egyszer s mindenkorra Walter ispánnak adományozta. Walter személye felől ezeket mondja az 1268. évi oklevél: Et quia prefatus comes Walterus propter multa fidelia servicia sua nobis placere meruit et in cottidianis et familiaribus obsequiis domus nostre gratus nobis semper extitit . . .¹²

Az 1265. és 1268. évi oklevelek már perfektumban beszélnek minderről, vagyis egy — már 1265 tavasza előtt — megvalósult állapotot tükröznek. Eszerint 1265 tavaszán már jó ideje nem a Henel-fiak a kamarabérlők, Walter pedig már az 1265. év tavasza előtt is munkálkodott Komárom vára megerősítésén.

Mivel azonban az udvar, az idősebb király udvara — amelyhez Walter is tartozott — Buda várában rezideált, nem meglepő az, hogy Walter — aki már az idősebb király budai pénzverőkamarájának ispánja (s mint látjuk, alighanem már 1261/63. óta budai kamaraispán)¹³ — Buda várában is felbukkan az 1265. évi komáromi donációt megelőző időkben.

Sőt, mintha Walter comest a Komáromhoz fűződő szálainál erősebb szálak fűznék az idősebb király országgrészéhez tartozó Budához, a budai várhoz. Noha Waltert budavári rectorként oklevél első ízben csak 1268. október 18-án említi,¹⁴ valószínű, hogy nyomban az isaszegi csatában (1265 március) elpusztult Preucilinus budai rector után nyerte el a budavári rectorátust. Tény az, hogy a tárnokvölgyi per — 1264-re datált¹⁵ — második szakaszában már Walter comes állt a budai polgárok élén.¹⁶ Így feltehetjük, hogy Walternak, mint a budai kamara ispánjának már az 1260-as évek kezdetétől háza állt a budai várban. Elődjének, a bécsi, zsidó származású Henel fia Wluinus comesnak leváltása a kamaraispánságról az 1263-as

¹⁰ Erről l. munkámat: Művészettörténeti Tanulmányok. A Művészettörténeti Dokumentációs Központ Évkönyve 1959/60. Budapest, 7—64.

¹¹ Knauz F. : I. 520.

¹² Knauz F. : 550, 559. — Vö. Huszár L. : A budai pénzverés története a középkorban. Budapest, 1958. 24.

¹³ Gárdonyi A. : Budapest történetének okleveles emlékei. I. Budapest, 1936. 75. (1261-ben még Wluinus a kamaraispán !)

¹⁴ Gárdonyi A. : i. m. 100.

¹⁵ Kubinyi András : Buda város pecséthasználata kialakulása. Tanulmányok Budapest Múltjából XIV (1961) 127.

¹⁶ Kubinyi A. : i. m. 139., 219. sz. jegyzet. Gárdonyi A. : i. m. 57. sz.

évre tehető. Wluinust utóljára 1261-ben említik kamaraispánként, 1263. júliusában viszont IV. Orbán pápa megtiltja IV. Béla királynak azt, hogy a kamarajövedelem behajtására szaracéneket és zsidókat alkalmazzon.¹⁷

Ezzel pedig a velencei Computus alsó időhatárát az 1261—1263. éveknél korábbi időpontra nem tehetjük!

Walter comes életének további adatai megszabják a személyével kapcsolatos velencei fragmentum keletkezésének felső időhatárát is. Ennek sommája: Walter budai rectori és kamaraispáni tisztét 1265-től legkésőbb 1279 tavasza táján bekövetkezett haláláig viselte. (A komáromi váruadalmon kívül megszerezte a Csepel-szigeti Órsziget és Bessenyő nevű birtokot, 1273-ban pedig az esztergomi Latinváros legnagyobb palaciáját, az úgynevezett Zeniapalotáját.¹⁸ 1279 májusában budai rector-utóda már Hench comes volt. Walter erőszakos halálában egyébként részes volt Werner is, a későbbi budai rector.¹⁹)

Walter comes budavári házáról — amelyet esetleg a budavári úgynevezett Kammerhoffal azonosnak vehetünk²⁰ — nemcsak a Velencében megőrzött Computus emlékezik meg. A Margit-legenda nápolyi, Guarinus-féle, XIV. századi változatában — amelyet a forráskritika hitelesnek tekint²¹ — azt olvassuk, hogy 1273-ban²² az ifjú IV. László király *Bude in domo Valteri* egrotavit.²³

A Walter budai házára utaló velencei adat alsó korhatárának így az 1261/63. évet, felsőnek az 1279. évet tekinthetjük. (Ebben az évben már más a budai rector!)

Éppen ezért a továbbiakban az 1261/63. év előtti és az 1279. év utáni okleveles és archontológiai kutatást — annak ellenpróbáit is megtéve — mellőzzük.

Azt, hogy miért éppen Walter budai rector és pénzverő kamaraispán budavári háza a királyi kifizetés színhelye, adatunk maga megmondja: *a király a pénzverő kamara ezüstjéből fizettet.*

2. MAGISTER JOHANNES, MEDICUS REGIS

A számadás egyik könnyen meghatározható alakjának János tűnik, a király orvosa. Jegyzékünk 106. tétele szerint Syr Wulam két márkát juttat János mesternek, a király orvosának. Készpénzteljesítés ez, amelyet Syr Wulam, a király utasítására, nyilvánvalóan Magyarországon folyósít a király orvosának.

IV. Béla király körül hiába keressük János királyi orvos nevét.²⁴ De nem királyi orvos az a János sem, akit 1273-ban — amikor Kun László éppen Walter comes budavári házában tölti betegsége idejét — Gutkeled nembeli Ivachinus (Joákhim) bán saját házi orvosaként küld a király betegágya körül csoportosuló orvosok konzíliumára.²⁵

Okleveles emlékeink így csupán egy olyan János nevű királyi orvosról tudnak, akit a velencei számadásban szereplő János mesterrel azonosnak vehetünk. Ez a János azonban István ifjabb király házi orvosa volt, aki az ifjabb királytól a Kassa melletti Enyicke birtokot kapta adományba. Erről az adományról csak egy 1267-ben kelt oklevélből értesülünk, azonban János orvos ekkorra már nincs az élők sorában. János orvos halála és az 1267. év között egy-két év bizonyosan eltelt, ugyanis István ifjabb király az általa korábban János orvosának adott Enyickét, az orvos halála után előbb Thekus fiának, Istvánnak adta, majd amikor Thekus fia István — valószínűleg 1264-ben, a nagy hűtlenségek évében — az ifjabb királyhoz hűtlenné vált, tőle visszavette és odaadta Pous mesternek és Pous testvérének, Domokosnak. Így tehát Enyicke 1267. évi eladományozása és János mester királyi orvos halálának időpontja közé iktathatjuk az 1264/65. évi — IV. Béla és István ifjabb király között lezajlott — háborút; Pous és fivére Domokos, Pousnak azokért a katonai érdemeiért kapták Enyickét 1267-ben, amelyeket Pous István ifjabb király oldalán Feketehalom ostroma (1264. év ősze) és az isaszegi csata (1265. tavasza) alkalmával szerzett.²⁶

Így a Computusnak Jánosra, a király orvosára vonatkozó adatát — mivel az Jánosra, az ifjabb király orvosára vonatkozik — mindenképpen az 1267. év elé kell helyezni. Ez pedig — a Walter comesnél elmondottakkal egybevetve — a számadás felső időhatárát az 1279. évről (Walter halála évéről) az 1267. év elé — vagyis az 1261/63., illetve az 1264/65. évek közé — szorítja le.

Ugyanez az adat azonban első intésiünk arra, hogy a számadás „dominus Rex”-ként megnevezettjében — Soranzo és Huszti következtetései fonalát elhagyva — IV. Béla király helyett *István ifjabb királyt* keressük.

¹⁷ Theiner C. : I. 244. — Wenzel G. : III. 34.

¹⁸ Esztergom Évlapjai 1960. 159.

¹⁹ Salamon F. : Budapest története. II. Budapest, 1885. 233.

²⁰ Erről l. Opus Castri Budensis c. munkámat. Tanulmányok Budapest Múltjából XV. 43—107.

²¹ Lovas E. : B. Margit történetének részletes forráskritikája. Budapest, 1916. 99. skk.

²² Lovas E. : a 21. jegyzetben i. m. 135.

²³ Monumenta Vesprimiensis. I. 299—300.

²⁴ IV. Béla orvosa 1256 körül Bernaldus mester. *Szentpétery I.* : 1085. sz.

²⁵ Monumenta Vesprimiensis. I. 299—300. — Vö. Lovas E. : i. m. 55.

²⁶ *Szentpétery I.* : 1871. sz.

Az a tény ugyanis, hogy a Velencében megőrzött számadás Istvánt nem Rex iunior, hanem Dominus Rex megjelöléssel illeti, nem cáfolja ezt a feltevést. Maga IV. Béla király is királynak nevezi István ifjabb királyt már 1249-ben és 1263-ban is.²⁷

3. MAGISTER LODOMERIUS

A velencei számadás 118. tétele említi: „LX marcas, quas dedit magister Lodomerius eidem Syr Wylamo in silvis de Lompert.”

A kifizető személynek, Lodomeriusnak neve, magisteri megjelölésével együtt, könnyűvé teszi a tájékozódást. Okleveles emlékgyűjteményünk korábbiól mindössze egy Lodomeriusról tud; ez — magisteri megjelölés nélkül — 1241-ben IV. Béla királynak egyetlen egy alkalommal említett trencsényi ispánja volt.²⁸ A Walterral és János királyi orvossal kapcsolatos időmeghatározási fix pontok mellett eleve eszik e Lodomér trencsényi comes személyének kombinációs lehetősége.

A problematikus — 1261/63. és 1264/65. évek közé eső — időszaknak viszont annál jobban ismert alakja Magister Lodomerius, István ifjabb király hűséges alkancellárja, a későbbi esztergomi érsek.

Néhány életrajzi adata:

1257—1260-ban veszprémi kanonok; előbb IV. Béla, majd István ifjabb király kancelláriájának tagja. 1264-ben — amikor az atya ellen támadó István ifjabb királyt deszignált kancellárja, Miklós erdélyi prépost elhagyta,²⁹ — István ifjabb király Lodomér tette meg saját alkancellárjának. 1264 és 1266 között az ifjabb király több oklevele említi Lodomér mestert az ifjabb király alkancellárjaként.³⁰ (Utóbb, 1266-tól Pétert, a velencei számadásban is szereplő Monoszló nembeli Egyed mester fivérét, a későbbi erdélyi püspököt³¹ találjuk az ifjabb király alkancellári székében.³²) Lodomér mestert az 1264—1266. évi oklevelek egyházi méltóságának megjelölése nélkül, Magister Lodomerius vice cancellariusként nevezik. Később, az 1268. évtől nagyváradi püspök³³ majd 1279-től 1298-ban bekövetkezett haláláig Esztergom érseke.³⁴

Igy tehát a velencei Computusban szereplő magister Lodomeriust István ifjabb király 1264—1266-ban ismételt alkancellárjával azonosítjuk. Lodomér mester, mint láttuk, már 1260 óta az ifjabb király kancelláriájában működött. Az 1264. év, Lodomér mester ifjabb királyi alkancellárságának kezdete, 1266., alkancellárságának megszűnése és az 1268. év, nagyváradi püspökségének kezdete — jegyzékünknek újabb datálási lehetőségét adja meg.

A számadás korhatározása szempontjából tehát igen fontos a Magister Lodomeriust említő adat: Lodomér mester igen jelentős summát, 40 márka súlyú ezüstöt ad át — nyilván gazdája megbízásából — Syr Wulamnak a Beregerdön (in sylvis de Lompert), vagyis olyan területen, amely István ifjabb király országrészéhez tartozott.

4. BENEDICTUS PREPOSITUS, B. PREPOSITUS

A számadásnak tíz tétele említi s maga a Computus kezdete is utal arra, hogy az ügylet *tempore Benedicti prepositi* történt. Három ízben ő fizetett Syr Wulamnak, öt alkalommal pedig ura részére különféle árucikkeket vett át. Egyszer Benedek prépost váltotta vissza, királyi utasításra Egyed mesternek Syr Wulam zálogába vetett értéktárgyait. Említései: a számadás kezdősorában s a számadás 5., 82., 90., 91., 110., 116., 118., 122. tételében.

Benedek prépost általában a király részére vett át árukat, zálogkiváltásokat eszközölt, királyi megbízásból kifizetéseket intézett. Bizonytalan, hogy egy hat márka értékű ezüstöt saját részére, ajándékképpen vett-e át (91. tétel), s az a tíz márka, amelyet Syr Wulam egy ízben a dominus Rex meghagyásából Benedek prépost kezébe fizetett (102. tétel), Benedek prépost jutalma-e. Azonban az a négy márka értékű bársony (92. tétel), s az a két márka értékű ezüstgyűrű (110. tétel), amelyet átvett, valószínű, hogy urától kapott személyes ajándéka.

Az eddig elmondottak alapján elvetjük Huszti feltételezését: Benedek prépostnak azzal a Benedekkel való azonosítását, aki 1238-tól budai, majd fehérvári prépost, utóbb választott kalocsai érsek, majd pedig 1254. és 1261. között esztergomi érsek volt.³⁵

A velencei számadásban szereplő Benedek mester, Benedictus prepositus pályafutása:

²⁷ *Szentpétery I.*: V. István ifjabb királysága. Századok, 1921. 77.

²⁸ *Szentpétery I.*: 77., 704. sz.

²⁹ *Knauz F.*: II. 33—39. — *Pauler Gy.*: A magyar nemzet története, II. Budapest, 1893. 330—331.

³⁰ *Szentpétery I.*: 1830., 1832., 1836., 1837., 1838., 1840., 1852., 1853. sz.

³¹ *Karácsonyi J.*: A magyar nemzetségek. II. Budapest, 1901. 379.

³² *Karácsonyi J.*: i. m. II. 379. — *Szentpétery I.*: 1577., 1644. sz.

³³ *Knauz F.*: i. m. II. 99—111.

³⁴ *Knauz F.*: i. m. II. 99—111.

³⁵ *Szentpétery I.*: 674., 678., 685. sz. — Életrajza: *Knauz F.*: i. m. I. 413—414.

1255/56-ban pécsi klerikus, IV. Béla király kancelláriájának tagja.³⁶ 1258-ban István ifjabb király jegyzője.³⁷ 1259-től 1264 tavaszáig az ifjabb király alkancellárja.³⁸ Közben már 1259-ben valkói főesperes, 1261-től szebeni, 1261-től pedig aradi prépost.³⁹ 1264 tavaszán, amikor IV. Béla király haddal támadt István ifjabb királyra, Istvánt főemberei és párthívei közül Benedek mester, aradi prépost, az ifjabb király alkancellárja, László erdélyi vajda s ennek fivére, több más báróval együtt elhagyta: IV. Bélához pártolt.⁴⁰ István ifjabb király Benedek prépost alkancellár — és Miklós mester kancellár — árulása után nyomban leghívebb emberét, Lodomér mestert tette meg alkancellárjává. Benedek mester csak az 1264/65. évi — IV. Béla és István között dúlt — háborúság után, valószínűleg csak 1267-ben tért vissza az ifjabb király oldalára. 1270/72-ben, Istvánnak immár országos királysága idején, újra alkancellár, később 1274-től 1276-ban bekövetkezett haláláig választott esztergomi érsek.⁴¹

Benedek mester préposti rangját — ahogyan őt a velencei számadás következetesen nevezi — 1261-ben nyerte el. De István ifjabb király oldalán — mint láttuk — csak 1264. év tavaszáig tartott ki, s annak hűségére csak az 1260-as évek végén tért vissza.

Ha e Benedek mester, későbbi (1274—76) esztergomi érseket egynek vesszük jegyzékünk Benedictus prepositusával, a jegyzék csakis az 1261. esztendő és 1264. év tavasza között keletkezhetett. (1267 után, amikor Benedek prépost ismét István király udvarának tagja lett, már nem élt a jegyzékben említett János orvos.)

Azzal, hogy Benedek mester, aradi prépost, az ifjabb király alkancellárja, 1264. tavaszán cserbenhagyta az ifjabb királyt, valószínűleg összefügg Syr Wulam Computusának kezdősora; eszerint a számadás *tempore Benedicti prepositi* készült. S valóban, az egész számadáson végigvonul Benedek prépost alakja. Neve ott szerepel a számadás címében, kezdő- és zárótételében. Ez azért lényeges, mert úgy tűnik: a jegyzék éppen akkor és azért készült el, mert Syr Wulam megtudta Benedek prépost pálfordulását, az ifjabb király körüli főúri csoportosulás bomlását, árulását és sebtiben összesíttette számláját.⁴² Ebben az esetben pedig már a Computus elkészültének felső időhatára is kezünkben van: bizonyos, hogy az, aki a jegyzéket összeállította, 1264 májusa táján, Benedek prépost szökése és árulása idején készítette azt.

Tehát: Benedek prépost adatai szerint az ügylet leghamarabb 1261-ben kezdődött (ekkor szerepel Benedek először prépostként) s lezárása az 1264. év májusára tehető.

(A második dátumot, a nagy árultatások s a két király közt dúlt háború kipattanásának időpontját Pauler Gyula állapította meg. Ő mutatott rá arra, hogy 1264. május 28/31-én IV. Béla és István ifjabb király vegyesbíróvása még együttműködött. E napok után tört ki a háború; Benedek prépostnak és hit-szegő társainak szökése — s ezzel a velencei Computus összeírásának időpontja — eszerint az 1264. év május-júniusára tehető.)⁴³

5. MAGISTER B.

Jegyzékünk 49. tétele említi azt, hogy Syr Wulam adott „unam manstercam variam pro V. marcis magistro B.”

Azt, hogy e magister B. az előbb tárgyalt Benedek mester prépost-alkancellárral azonos-e, vagy esetleg István ifjabb király 1262-ben említett Benedek nevű lovászmesterével egy személy-e, továbbá, hogy ez a Benedek lovászmester azonos-e azzal a Benedekkel, aki 1269-ben az ifjabb királynak nádora, udvarbírója és szebeni ispánja volt,⁴⁴ nem tudjuk eldönteni. Mivel azonban a jegyzék 49. tételében említett magister B.-nek megnevezése elüt Benedek prépost-alkancellár szokványos préposti megnevezésétől, valószínű, hogy Benedekről, az ifjabb király bárójáról van szó.

6–8. KIRÁLYI KÁPLÁNOK, MAGISTER A., MAGISTER ANDREAS

A Computusnak három adata emlékezik meg a király káplánjáról, illetve a király káplánjairól (65., 66., 67. tétel).

A királyi káplánok meghatározásához részben a részükre juttatott textiliák átvevőjének, A. magisternek személye vezethet közelebb. (A 66. tétel szerint: XIV. pecias cindati pro soratra eisdem pro XXI. marcis A. magister recepit.) És meglepetésünkre István ifjabb király 1266-ban név szerint is megemlékezik

³⁶ Szentpétery I.: 1039., 1111—1117. sz.

³⁷ Szentpétery I.: 1188. sz.

³⁸ Knauz F.: i. m. II. 33—39.

³⁹ Szentpétery I.: 1123., 1124. (hamis), 1188. sz.

⁴⁰ Knauz N.: i. m. II. 33—39. — Pauler Gy.: i. m. II. 330—331.

⁴¹ Szentpétery I.: 1867., 1869. sz. — Knauz F.: II. 33—39.

⁴² Meglepő, hogy noha Benedek prépost és alkancellár 1264. tavaszán megszökött István udvarából, serviensei közül kettő kitarzott az ifjabb király mellett s ezek az isaszegi ütközetben is részt vettek. Szentpétery I.: 2005. sz.

⁴³ Pauler Gy.: i. m. II. 684—686., 202. jegyzet.

⁴⁴ Turul 1898. 118.

egyik oklevelében kápolnaispánjáról (comes capelle) Andreas magisterről, Kelyan fiáról, akivel ekkor Szabolcsban iktattat.⁴⁵

A Syr Wulam-féle számadásban egyébiránt Magister A., Magister Andreas más relációkban is szerepel (26., 27., 63., 65., 66., 67., 115., 120. sz.). Hét alkalommal különféle árucikkeket vett át Syr Wulamtól, azonban egyik tételből sem tűnik ki az, hogy ezeket saját részére, mint a királytól nyert ajándékokat venné át. Egy ízben Patakon — vagyis István ifjabb király sárospataki főfészkében — vett át árukat. Az általa átvett áruk összértéke — beleértve a királyi káplánoknak adott juttatásokat is — 74,5 márkát tesz ki.

Magister Andreas azonban nem csak árukat vett át, hanem a jegyzék 120. tétele szerint „postea in Bistrka suscepit CCLX et unam marcas (sc. Syr Wulam), quas dedit magister Andreas”. E 261 márkás törlesztéssel András mester a király *legmagasabb egyösszegű* készpénz (vagy ezüst) juttatását fizeti Syr Wulamnak.

A felsorolt adatok azt gyaníttatják, hogy István ifjabb király kápolnaispánja, Kelyan fia András mester — akit 1266-ból oklevél is említ —, az ifjabb király sárospataki udvarában és Besztercén is sűrűn tartózkodott, és érintkezésben állt Syr Wulammal.

Ha a számadásnak minden Magister A. és Magister Andreas említését, András mesterre, az ifjabb király kápolnaispánjára vonatkoztatjuk, a kápolnaispánoknak ilyen, gazdasági jellegű funkcióira nézve is újabb támpontokat kapunk. 1262-ben (Szentpétery szerint kétséges dátum) még D. dömösi prépostot olvasuk az ifjabb király kápolnaispánjának,⁴⁶ így tehát András mester kápolnaispánysága az 1262. (?) és 1266. év közé esik.

A fenti Magister Andreas és Kelyan fia András mester kápolnaispán tetszetős és kézenfekvő azonosítása ellenében több ellenvetést is lehetne tenni. E korból ugyanis bőségesen ismerünk más Andrásokat is. A. betűvel kezdődő személynevű káplánja pedig IV. Bélának is volt Ákos 1244-ben királyi káplán, pesti plébános, 1249—1261. fehérvári és budai prépost, Mária id. királyné kancellárja. 1266. budai prépost.⁴⁷ — De ugyancsak A betűvel kezdődik Ambrosius magisternek, az idősebb királyné 1268-ban említett kápolnaispánjának neve is.⁴⁸

A többi András közül 1264/66-ban sűrűn olvashatunk István ifjabb király egyik odaadó hívéréről, Iván fia Andrásról. Magisterként azonban sosem szerepelt. Pár adata: 1264-ben az ifjabb király ajtónállója; az 1264/65. évi háborúban a feketehalmi (Codlea, Brassó mellett, Románia) csatában ő ejtette foglyul Kemin fia Lőrincet, IV. Bélának István ellen küldött hadvezérét s annak három katonáját; résztvett a kunok s az Ernye bán elleni csatákban, majd 1265-ben Isaszegnél IV. Bélának újabb három katonáját fogta el. 1266-ban fegyvertényei jutalmaképpen az ifjabb királytól a hűtlen kun Batskolda-fiaktól elvett Péterváradot, akkori nevén Aranylábú-Bácsot kapta adományba.⁴⁹ Meglehet, hogy Iván fia András egyszemély azzal az András mester oklych-i, ryuche-i és besztercei ispánnal, akinek nógrádi servienseit V. István utóbb a királyi serviensek sorába emelte.⁵⁰ Iván fia András janitori tiszte és vitézkedése lehetővé teszi azt, hogy a jegyzék említéseinek egyikét-másikát esetleg őrá vonatkoztassuk.

Ám, ha azt vesszük figyelembe, hogy a Magister Andreasra vonatkozó számadási tételek egyetlen esetben sem megjutalmazottként tüntetik fel András mestert, hanem csupán a királynak áru-átvétellel és kifizetéssel megbízott embereként, valószínűbb a kápolnaispán szerepe, mintsem a kardforgató katonáé.

S a kápolnaispánnak pénzügyekkel való foglalatossága éppen jegyzékünk tükrében nem meglepő; András mester kápolnaispánhoz hasonlóan a másik két kifizető, Benedek prépost és Lodomér mester is egyházi ember.

(További ellenvetés lehetne: vajon a Magister A. feloldása szükségképpen Andreas-e? Jegyzékünk ugyanis említést tesz Magister Ajudusról, Magister Arnoldusról is. Ezek azonban — mint majd látni fogjuk — a számadás tükrében egészen más helyzetet foglalnak el, mint a kifizetést teljesítő és árut átvéző Magister A(ndreas). Sőt a Magister A. éppenséggel Alexandert is fedhetne; Sándort pedig kettőt is találunk István ifjabb király körül e korban⁵¹ — bár őket viszont okleveleink magisterként nem említik.)

9. MAGISTER EGIDIUS

A Computus három tétele emlékezik meg Egyed mesterről. Egy ízben tengerentúli, úgynevezett császári bíborokat kap, húsz márka értékben. Két alkalommal pedig — összesen 41 márka értékben — olyan zálogtárgyait váltotta ki a király, amelyeket Egyed mester korábban Syr Wulamnál zálogosított el (71., 90., 101. tétel). Egyed mester tehát összesen 61 márka ezüst értékű királyi juttatásban részesült.

⁴⁵ Szentpétery I.: 1852. sz.

⁴⁶ Szentpétery I.: 1795. sz.

⁴⁷ Szentpétery I.: 910., 1193., 1268., 1269., 1650. sz.

⁴⁸ Szentpétery I.: 1591. sz.

⁴⁹ Szentpétery I.: 1869., 1870. sz. — Pauler Gy.: II. 337., 342.

⁵⁰ Szentpétery I.: 2197. sz.

⁵¹ Sándor fia Sándor és Dorog fia Sándor: Pauler Gy.: II. 326., 333—342. — Turul 1901. 54—55.

Egyed mester felőli a következőket tudjuk:

Az 1264/65. évi hadjárat során István ifjabb király oldalán vett részt az Ernye bán ellen vívott csatában, majd az isaszegi ütközetben. Korábban István oldalán harcolt a bolgárok ellen is; Tirnova várát ő vívta meg.⁵² 1265-ben István ifjabb király étekgófogómestere volt.⁵³ Fivére Péter, 1266-ban, Lodomér mesterrel egyidőben István ifjabb király alkancellárja volt, később erdélyi püspök.⁵⁴

Egyed mester 1266—1269-ben István ifjabb király tárnokmestere, 1270—1272-ben pozsonyi ispán volt. V. István halála után megkísérelte az özvegy királyné és a gyermek Kun László fogságba ejtését, majd Gergely nevű testvérel együtt Ottokár cseh királyhoz szökött. 1273. évi visszatérése után Macsó és Bosznia bánja volt; 1313-ban halt meg.⁵⁵

Karácsonyi János szerint — csak úgy, mint Lodomér mester, a későbbi érsek — a Monoszló nemzetség ivadéka volt.⁵⁶

10. MAGISTER STEPHANUS, MAGISTER ST.

Az előbb tárgyalt András mester kápolnaispánnal ellentétben és Monoszló nembeli Egyed mesterhez hasonlóan ugyancsak a *megjutalmazott* bárók egyike.

Vegyes árukát, tatár és tengerentúli bíborokat kapott adományba, ezenfelül pedig három márka értékű — Syr Wulamnál elzalogosított — zálogtárgyát a király visszaváltotta. Az óreá fordított összegek értéke 59 és fél márka.

István mestert a kor alakjai közül leginkább Rátót nembeli Domokos fiával, Istvánnal azonosíthatjuk.

Rátót nembeli István mester 1264. év tavaszán (amikor az öreg s az ifjabb király ellentétei végképpen elmérgekedtek — s amikor IV. Béla egykori hívei közül sokan, így a Hahót nembeli Ponith bán s a Hahót nembeli Csák bán is az ifjabb királyhoz pártolt) elhagyta Mária idősebb királynénak évi 500 márkát jövedelmező tárnok- és lovászmesteri tisztét, otthagyta az idősebb király nyugati országrészén levő birtokait és Istvánhoz, az ifjabb királyhoz csatlakozott. IV. Béla nyomban lefoglalta, elkobozta Rátót nembeli István királynéi tárnok- és lovászmester birtokait s ezzel István mesternek 3000 márka összegű kárt okozott.⁵⁷

A földönfutóvá lett Rátót nembeli Istvánt az ifjabb király azzal kártalanította, hogy — a számadásunkban szereplő juttatásokon kívül — az ifjabb királyné lovászmesterévé tette.⁵⁸

Az 1264/65. évi háborúban István ifjabb király csapatainak egy részét, az ifjabb király északi hadseregét Rátót nembeli István vezette Annának, Bosznia és Macsó hercegasszonyának — az ifjabb király nővérének — hadai ellen. (E változó szerencsével folytatott küzdelem során esett el István ifjabb király fellegvára, Sárospatak; itt került IV. Béla király fogságába az ifjabb királyné, az ifjabb királyi pár gyermekeivel együtt.) Rátót nembeli István, Sárospatak eleste után is tovább harcolt s az ifjabb királyné harcos jobbágyainak, pohárnokainak és a királynéi szakácsok csapatainak élén fogságba ejtette az ifjabb király ellen hadakozó Aba nembeli Wata fiát, Lászlót. Ezután, 1265 tavaszán, csapatait Isaszegnél egyesítette az ifjabb király dél felől felvonuló csapataival, ahol is részt vett az isaszegi győzelem kivívásában. 1266-ban az ifjabb királytól az ágasvári uradalmat kapta adományba. 1272-ben V. Istvánnak immár, mint *királynak* főlovászmestere volt. Ekkor olvasunk róla utoljára.⁵⁹

Rátót nembeli István lovász- és tárnokmesternek jegyzékünk magister Stephanusával való azonosítása nagy segítség a számadás datálásában. Aránylag elég hamar felbukkan a számadásban, a megadományozottak között (23. tétel). Mivel pedig még a jegyzék végén is szerepel (109. tétel), szerepe az ügylet időtartama, tehát a relatív kronológia meghatározásához is hozzá segíthet.

Hiszen tudjuk felőle, hogy egészen addig, amíg az ellenségeskedés apa és fiú között végképpen el nem mélyült, IV. Béla királynak, illetve az idősebb királyné udvarának bárója volt. Mivel az ifjabb király már az 1264. év elején hadban állt atyja főembereivel, nem valószínű, hogy azok egyikének huszonnyolc márka ezüst értékben különféle árucikkeket adományozzon (*mercimonia*, a 23. tételben).

A vele kapcsolatos tételek szerint Rátót nembeli Istvánnak IV. Bélától való elpártolása idejével kezdődnek a juttatások és ez — Pauler igen meggyőző érvelését elfogadva — az 1264. év első felénél korábbi időpontra nem helyezhető. De éppen István mesternek a felvidéki hadjáratra való indulása — *1264. júniusával* — már le is zárja a neki való juttatások lehetőségét. A 109. tétel szerint három márka értékben elzalogosított értéktárgyait váltotta vissza a király; ez pedig csakis 1264 május-június táján, tehát akkor eshetett meg, amikor a Székelyföld felé húzó ifjabb király elszakadt a Felvidékre küldött hadvezérétől.

⁵² Karácsonyi J. : i. m. II. 379.

⁵³ Szentpétery I. : 1837. sz.

⁵⁴ Karácsonyi J. : i. m. II. 379.

⁵⁵ Szentpétery I. : 1840. sz. — Vö. Pauler Gy. : i. m. II. 328., 329., 331., 332., 337., 342.

⁵⁶ Szentpétery I. : 1899., 1901. a. 1961., 1963., 2172. sz. — Karácsonyi J. : II. 379.

⁵⁷ Wenzel G. : XI. 544. skk.

⁵⁸ Wenzel G. : XI. 548.

⁵⁹ Szentpétery I. : 1840., 1857. sz. — Vö. Pauler Gy. : II. 328—331. — Karácsonyi J. : III. 9.

Mindez ismét az előző megállapításokkal egyezően arra mutat: a dominus Rex és Syr Wulam ügylete aligha kezdődött az 1264. év elejénél korábban s maga a jegyzék 1264. év május-júniusára (lásd Benedek prépost árulása!) el is készült.

Így tehát az ügylet s a számadás kelte évének a viszontagságos 1264. esztendőt, annak is első felét kell tartanunk.

11. NICOLAUS DE ZOBELLIS (Husztai Dénes olvasásában: de Zobolh)

A számadás 42. tétele szerint különféle árukat (mercimonia) vett át Syr Wulamtól, tíz márka ezüst értékben.

1262. dec. 5. után — Szentpétery szerint valószínűbben 1265-ben — István ifjabb király *szabolcsi* ispánja Miklós volt.⁶⁰

12. MAGISTER NICOLAUS

A számadás harmadik tétele szerint „unum atabit⁶¹ pro III. marcis magistro Nicolao”.

Azonosítási lehetőségek:

a) Gutkeled nembeli István bán fia Miklós, Ivachinus (Joachim) mester öccse. 1249-ben István királyfi tárnokmestere, dobichai ispán.⁶² 1263-ban a királyi étekgógók kancellárja, 1263—1266 kalniki comes. 1263—64-ben István ifjabb király szerémi ispánja; IV. Béla oldaláról az ifjabb király párt-hívei közé állt. 1271-ben országbíró és somogyi comes, 1273—74-ben országbíró, 1275-ben horvát és dalmát bán, majd 1277-től 1279-ig — bátyja, Ivachinus (Joachim) örökén — horvát, dalmát és szlavón bán.⁶³

b) Miklós mester, Kán nembeli László, erdélyi vajda fia. 1264-ben István ifjabb király udvarában élt. 1264-ben, Smaragd kalocsai érseknek, az ifjabb király kancellárjának halála után rövid ideig az ifjabb király kancellárja.⁶⁴ 1264 tavaszán, Benedek mester préposttal, István ifjabb király alkancellárjával s rokonaival, köztük Kán nembeli László erdélyi vajdával együtt IV. Bélához pártolt s az ifjabb király ellen fordult.⁶⁵ Utóbb, 1268—69-ben erdélyi prépost.⁶⁶ Az 1272. év, V. István király halála után Kun Erzsébet özvegy királyné bizalmasa, választott esztergomi érsek, királyi kancellár, pilisi ispán. 1273—74-ben, Kun László király — édesanyjával, Kun Erzsébet özvegy királynéval való villongásai során — száműzte Kán nembeli Miklóst.⁶⁷

c) Figyelmen kívül hagytuk — e kor Miklósi közül — Sinister Miklóst, aki Wertner adatai szerint 1256., de legkésőbb az 1265. év előtt meghalt.⁶⁸

13. MAGISTER RAYNALDUS

A Computus 37., 69. és 95. tétele említi. Egy ízben tizenhat márka értékben, két nyakláncsal, két alkalommal, összesen hét márka értékű gandi posztóval ajándékozta meg a király; ebből az egyik juttatás Raynaldus magister J. nevű (? — Husztai kérdőjele) testvérét illeti.⁶⁹ A ráfordítások összege 23 márka.

Raynaldus — irodalmunkban Rénold — mester, a Rozgonyi család őseként is, jól ismert alakja a XIII. századi történetnek. Egykorú István ifjabb királlyal, annak apródja. Vele együtt vett részt az ifjú király első hadjáratában (1253), a németföldi, karintiai és cseh háborúban. 1259-ben maga az ifjabb király kérte feleségül apródja számára Hahót nembeli Ponith ispán leányát s ez alkalommal az ifjabb király Raynaldus mestert két dunántúli faluval adományozta meg.⁷⁰ István herceg stájer fejedelemségének elvesztése után

⁶⁰ Szentpétery I. : 1795. sz. — Knauz F. : I. 472.

⁶¹ A számadás más tételeiben is említett atabit nevű biborszövet (Husztai D. : i. m. 12., 34. jegyzet) neve talán a Du Cange-említett Athabia: forte ornamenta, monilia szóval rokon, s gazdagon díszített aranybíbor szövetet jelent. (Du Change : Glossarium I. Paris, 1840. 461.)

⁶² Szentpétery I. : 904. és 2238. sz.

⁶³ Szentpétery I. : 2085., 2223., 2224., 2238. sz. — Pauler Gy. : II. 359., 211. jegyzet.

⁶⁴ Knauz F. : II. 8. — Wenzel G. : VIII. 134.

⁶⁵ Fejér G. : C. D. IV. 3. 417.

⁶⁶ Hazai okmánytár VI. kötet, 131. (1265. ápr. 16. István újra hűsleges emberének nevezi.) — Knauz F. : i. m. II. 7. — Kancellárságát múlt időben említi István ifj. király 1266-ban: Szentpétery I. : 1849. sz.

⁶⁷ Wenzel G. : III. 194., 276. — Későbbi sorsáról: Kollányi F. : Esztergomi kanonokok. Esztergom, 1900. 20—21.

⁶⁸ Turul 1897. 136., 1901. 56. — Pauler Gy. : i. m. II. 359., 211. jegyzet. — Sinister Miklósról: Szentpétery I. : 1459., 1961., 1964. sz.

⁶⁹ Megemlítem, hogy a Ják nembeli Rénoldnak volt egy J. nevű testvére (Ják).

⁷⁰ Szentpétery I. : 1754. sz.

Rajnald mester már — cum honesta et armata familia sua — vett részt a görögöldi háborúban, s az István ifjabb király által a bolgárok ellen indított öt hadjáratban.

1264—1265-ben szilárdan kitartott István ifjabb király mellett: az 1265. év márciusában vívott isaszegi csatában ő vetette ki nyergéből IV. Béla hadvezérét, Kőszegi Henrik bánt, s ekkor maga is megsebesült.⁷¹ Utóbb István ifjabb király a gyermek Kun László nevelését bízta rá, s étekgő- és lovászmesterévé, majd szabolcsi comesszé tette.⁷² 1270-ben V. István királytól a visnyói uradalmat kapta,⁷³ s ő szerezte Rozgonyt is, utódainak, a Rozgonyiaknak névadó birtokát.⁷⁴ 1289-ben Kun László nádora volt.⁷⁵

Rajnald mester apósát, a Hahót nembeli Arnold fiát, Ponith ispánt — a IV. Béla által ekkor elfogott Csák bán tárnokmester unokatestvérét — 1264-ben IV. Béla király elűldözte a nyugati országrészből s Ponithot, más Hahót-nembeliekkel együtt —, alkalmasint Rajnald mester révén — István ifjabb király fogadta be.⁷⁶

14. J., RAJNALD MESTER TESTVÉRE

(A velencei jegyzék szövegek közlésében Huszti Dénes kérdőjellel említi.)

Rajnald mester életírója, Pór Antal Rajnald testvéreiként Andrást, Károlyt, Lászlót említi. Utóbbiak a Gutkeled nembeli István horvát—szlavón bánnak, majd az ő 1260-ban bekövetkezett halála után, fiainak, a jegyzékünkben is szereplő Gutkeled nembeli Miklós és Ivachinus (vagy Joakhim) mester szolgálatába álltak s a két Gutkeled testvértől 1263-ban Dráva menti birtokokat kaptak.⁷⁷

Hogy azután a velencei számadás — kérdőjeles — J. monogrammistája Rajnald mester melyik testvéreinek elírt névkezdő betűje, el nem dönthetjük.

15–16. CHAK BANUS, CHAK, C. MAGISTER TAVARNICORUM

Jegyzékünknek négy tétele említi (79., 84., 104., 105.). Három ízben, 18 márka összértékben textiliákat kap. Egy alkalommal hat márka értékű zálogtárgyát váltja vissza a király Syr Wulamtól. A ráfordítás összege 24 márka ezüst.

A számadás egy ízben Chak banus, két alkalommal Chak, egyszer pedig C. magister tavarnicorum megnevezéssel illeti.

A kritikuskorban, a XIII. század hatvanas éveiben Magyarországon két Chak banus is szerepel. Egyik a Hahót, másik a Csák genus ivadéka. Mindkettő adatait felsoroljuk, annak előrebocsátásával, hogy miután mindkét Csák bán IV. Bélától Istvánhoz pártolt, végül is nem döntöttük el, a kettő közül melyikre vonatkoznak Computusunk tételei, illetve: melyik tétel vonatkozik a Hahót, melyik a Csák nembeli Csák bánra.

a) H a h ó t n e m b e l i B u z á d b á n f i a C s á k b á n felől sommásan a következőket tudjuk:

1235-től 1254-ig soproni ispán, közben 1248-tól IV. Béla tárnokmestere.⁷⁸ 1255/59-ben is tárnokmester, egyben zalai ispán.⁷⁹ 1254-ben Mária királyné adományából a Muraközben birtokot kap.⁸⁰ 1259. után István ifjabb király tárnokmestere, zalai comes; a bolgár háborúban az ifjabb király hadseregének tagja.⁸¹ 1260-ban az ifjabb király Chak mester servienseit, akik Pettaunál (Ptuj, Jugoszlávia) valaha az ő oldalán harcoltak, a királyi serviensek sorába emeli.⁸² Buzád fia Csák bánt, a Hahót nemzetség tagját 1261-ben először említik bánnak.⁸³ Karácsonyi szerint 1260-ban, a stájer fejedelemség elvesztése után Csák bán István ifjabb királlyal együtt megy Erdélybe, egy ideig erdélyi vajda, majd újra visszatér a Dunántúlra.⁸⁴ 1261-ben dalmát-horvát bán.⁸⁵

1264 előtt IV. Bélától az ifjabb királyhoz költözött át; szolidaritást vállalva az István ifjabb királyhoz menekülő rokonával, Ponith ispánnal (Rajnald mester apósával). Ez a magyarázata annak, hogy az 1262—

⁷¹ Wenzel G.: XII. 12.

⁷² Szentpétery I.: 2041., 2052. sz.

⁷³ Szentpétery I.: 2052. sz.

⁷⁴ Pauler Gy.: II. 326—328.

⁷⁵ Pór Á.: Rénold nádor és ivadéka. Turul 1889. 164. — Szentpétery I.: 1212., 1754. sz.

⁷⁶ Karácsonyi J.: i. m. II. 117—120.

⁷⁷ Wenzel G.: VII. 355. — VII. 58.

⁷⁸ Szentpétery I.: 608., 637., 658., 674., 823., 853., 888., 929., 950., 957., 958., 959., 960., 979., 1011., 1058. sz.

⁷⁹ Szentpétery I.: 1155., 1176., 1188., 1223. sz.

⁸⁰ Karácsonyi J.: i. m. II. 258.

⁸¹ Turul 1898. 29.

⁸² Szentpétery I.: 1771. sz.

⁸³ Szentpétery I.: 1266. sz.

⁸⁴ Karácsonyi J.: II. 124. — Hazai okmánytár VI. 105., VIII. 83.

⁸⁵ Karácsonyi J.: II. 124.

1264. években nem ő, hanem Kemin fia Lőrinc viseli a zalai ispánságot. Hahót nembeli Csák bánt zalai ispáni tisztében csak 1265-ben látjuk újra viszont,⁸⁶ ám IV. Béla király még ekkor is Hahót nembeli Csák mester ellen foglal állást.⁸⁷

1264-ben Hahót nembeli Csák bán unokatestvére, Ponith⁸⁸ — Rajnald mester apósa — aki Csák bánnal együtt István ifjabb király oldalára állt, elveszítette az öreg király országrészén bírt összes birtokait; ezek visszaadására Ponithnak az ifjabb király tett ígéretet.⁸⁹

Csák bán utóbb 1268-ban zalai, 1269-ben nyitrai ispán.⁹⁰ Csák nevű fia 1269-ben orbászi ispán, zalai birtokos.⁹¹

b) A másik Csák bán, Csák nembeli Demeter fia — Karácsonyi adatai szerint már 1264 előtt bán volt. 1264-ben, a több Csák nembelivel együtt István ifjabb király pártjára állt s ezért őt IV. Béla király elfogatta.⁹² 1270-ben V. István — ekkor már szuverén országos király — e Csák nembeli Csák bánt — egykori fogságáért kárpótlásul — a Veszprém megyei Ugod közelében négy faluval adományozta meg és Bakony örökös comesévé tette.⁹³ Csák nembeli Csák és ennek Ugod nevű testvére (lásd a számadás *Magister Ugudinusát!*), Óvári Konrád Lajta menti birtokaiból foglaltak s ezeket még 1281-ben is Ugod fia Demeter — Csák örökén bakonyi ispán — tartotta birtokában.⁹⁴

(Wertner Mór szerint Csák nembeli Csák csak 1270-ben lépett István király szolgálatába. Ezt azért nem osztjuk, mert e Csák nembeli Csák ugodi, Veszprém megyei érdekei és e Csáknak számadásunk Magister Ugodjával való kapcsolatai így magyarázatlanok maradnának.)

E feltevést ugyanúgy mellőzhetjük, mint a Hahót nembeli Csák bán 1269-ben említett Csák nevű fiának életrajzi adatait; az atya életrajzának egyes adatait ugyanis Karácsonyi az ifjabb Hahót nembeli Csáknak tulajdonította.⁹⁵)

Hahót nembeli Buzád fia Csák bánnak, a tárnokmesternek ismételt előfordulása a számadásban és e Csák bánnak — az ugyancsak István ifjabb királyhoz pártoló — Rátót nembeli Istvánnal,⁹⁶ valamint unokatestvéreivel, Arnold fia Panyit ispánnal, Jakab mesterrel, Arnold mesterrel (l. alább) való rokon és sors-közössége, továbbá Ponith comes családi kapcsolata Rajnald mesterrel, majd meg Rajnald mester családjának kapcsolata a számadásban ugyancsak szereplő két Gutkeleddel, Miklóssal és Ivachinussal (Joákhimmal) *ismét leszűkíti datálásunk határait* és a számadásban szereplő személyek azonosításának körét. Úgy tűnik tehát: *a Velencében megőrzött számadás az 1264-ben István ifjabb király köré sorakozó oligarcha-csoportnak — egymással szoros rokon és érdek-szövetségben álló — tagjait állítja eléink szinte a pillanatfelvétel statikájában.*

Buzád fia Csák mester 1261-ben szerepel először banként, úgy amint őt e Computus is nevezi. Ez az év, 1261., a jegyzék keltének legelső időhatára. 1264-ben IV. Béla elfogta Csák nembeli Csák bánt s így e Csák bán csak az év első felében lehetett István ifjabb király megjutalmazottja.

Így a Csák bánra vonatkozó adatok még akkor is hasznos segítői a datálásnak, ha a két Csák bán személyének teljes diszjungálására ez a kis tanulmányom nem vállalkozik.

17. MAGISTER ARNOLDUS

A jegyzék 83. tétele: LXXX. marcas magistro Arnoldo quas B. prepositus jussit verbo Regis.

Arnoldus mestert a Hahót nembeli Csák bánt említő egyik tétel szomszédságában említi a számadás. Személyét is Hahót nembeli Csák bán legközelebbi rokonai közt találjuk meg.

Szemben Karácsonyi Hahót-genealógiájával⁹⁷ az okleveles anyag tüzetesebb kortani vizsgálata azt mutatja, hogy Panit ispánra s a Hahót nembeli II., illetve III. Arnoldusra vonatkozó adatokat Karácsonyi elcsúsztatta. Karácsonyi I. Arnoldusa alkalmasint II. Arnoldus-szal (1235—1239. zalai, 1240. somogyi comes, 1242. nádor, 1245-ig, halála évéig soproni és nyitrai comes)⁹⁸ azonos, ami testvérenek, az 1209-től

⁸⁶ Wenzel G.: XI. 545.

⁸⁷ Szentpétery I.: 1458., 1470., 1471. sz.

⁸⁸ Szentpétery I.: 1030., 1212., 1393. stb.

⁸⁹ Szentpétery I.: 1824. sz.

⁹⁰ Szentpétery I.: 1525., 1532., 1541., 1577., 1614. stb.

⁹¹ Szentpétery I.: 1644. sz.

⁹² Wenzel G.: XI. 545. — Turul 1900. 167., 168.

⁹³ Szentpétery I.: 2026. sz. — Wenzel G.: VIII. 300., IX. 245.

⁹⁴ Karácsonyi J.: 333—334. — Hazai okmánytár III. 17., Wenzel G.: VIII. 300.

⁹⁵ Turul 1900. 167—168. — Karácsonyi J.: 333—334.

⁹⁶ Wenzel G.: XI. 545.

⁹⁷ Karácsonyi J.: II. 118., 124—125. — Karácsonyi nem tudta, hogy a Hahót nemzetségre vonatkozó 1234. évi oklevél koholt. Szentpétery I.: 536. sz.

⁹⁸ Szentpétery I.: 528., 632., 715., 718. sz. stb.

a tatárjárásig szereplő s Pesten 1241/42-ben a tatárok által felkoncolt Buzadnak — Csák bán apjának — időrendi adataival egyezik.⁹⁹

Függelékben mellékeljük a Hahót nembeliek — e Computusban is szereplő — tagjainak helyesbített leszármazását. Eszerint a számadásban említett magister Arnoldus, Panit ispánnak *testvére*. Vagyis ugyanaz a személy, akit Karácsonyi Panit hasonló nevű *unokaöccsével* téveszt össze. Ez az Arnoldus, tehát a Computus Arnoldusa, a Karácsonyi által felhozott oklevelekben 1266-tól 1292-ig szerepel.

Arnoldus mester szereplése a velencei számadásban, közvetlenül Hahót nembeli Csák bán mellett, úgy gondoljuk, a Hahót nembeli Csák bánnak és Ponit ispánnak 1264. évi István ifjabb királyhoz való átpártolásában leli magyarázatát.

Ponitnak IV. Béla ekkor minden vagyonát elkobozta. Így érthetővé válik, hogy István, aki oklevélben ígéri meg, hogy minden, a Ponit ellen IV. Béla király által hozott ítéletet megsemmisít s országos trónra jutásakor Ponitot mindazokért a veszteségekért kárpótolja, amelyeket Ponitnak IV. Béla király okozott¹⁰⁰ — testvérén, a Hahót nembeli Arnoldus mesteren keresztül — nyolcvan márka ezüsttel, a számadás *legnagyobb*, egyösszegű *juttatásával* siet a Hahót nembeliek és Ponit ispán segítségére.

S ez ismét arra utal, hogy a számadás az 1264-es esztendőhöz kapcsolódik.

18. MAGISTER JACOBUS

A számadás 93. pontja szerint három márka értékű textil-juttatásban részesült.

Jakab mester helyét a Csák bán — Ponit — Arnoldus rokonságban, a Hahót nemzetségben véljük megtalálni. Ponit ispánnak Jakab nevű fia, aki Niczken a Ják nembeliek felkoncolásának egyik részese volt,¹⁰¹ 1264-ben atyjával együtt az ifjabb királyhoz menekült.¹⁰²

Utóbb 1280-ban, amikor Ponit fia Jakab már Erzsébet özvegy királyné étekgómeistere, a királyné említi: Jakab mind István, mind IV. László király hadjárataiban kitüntette magát. S ebből az oklevélből tudjuk meg: 1264-ben Ponit fia Jakab részt vett az akkor ifjabb királyné — sárospataki várvédelmében is, amiért 1280-ban a Somogy megyei Kálmáncsehit kapta.¹⁰³

Így tehát a Computus Jakab mesterét Hahót nembeli Ponit fia Jakabbal tekintjük azonosnak, ami — Jakabnak a sárospataki várvédelemben való szerepére tekintettel — a számadásban való szerepét az 1264. év első felére datálja.

19. MAGISTER IVACHINUS

Jegyzékünknek két tétele említi. Az 57. szerint: unum sertum de auro pro XL marcis quod dedit dominus Rex magistro Ivachino. A 96. szerint: unum atabit pro IIII marcis magistro Ivachino.

Az összesen 44 márka értékű juttatásban részesített Ivachin (Joákhim) mester Gutkeled István bán fiával, a történetből jól ismert Gutkeled Ivachinnal — vagy Joákhimmal — azonosítható.¹⁰⁴ Atyja, Gutkeled nembeli István bán — István ifjabb király stiriai hercegsége idején — Stiria kapitánya, horvát-szlavón bán, nádor volt. Ivachinus mester 1263-ban IV. Béla ifjabb fiának, Béla hercegnek tárnokmestere.¹⁰⁵ Az 1263—1270. év közötti életrajzi adatait nem ismerjük. István ifjabb királlyal való szorosabb kapcsolata alighanem Istvánnak stájer hercegsége idejére nyúlik vissza. 1264-ben, az apa és fiú között dúló háború idején Ivachinus István pártjához tartozott. (Ugyanis 1270-ben amikor István országos király lett s atyja országnagyjait leváltotta, Ivachinus mestert nyomban Szlavónia bánjává tette meg.)¹⁰⁶ Az 1270-es években tárnokmester, pilisi ispán, főpohárnok, 1274-től az özvegy királyné intimusa. 1277-ben esett el.¹⁰⁷

(Jegyzékünkben szereplő megadományozása egy arany diadémossal talán Ivachin mester házasságkötésével függhet össze. Gutkeled nembeli Ivachin mester, azáltal, hogy Román halicsi hercegnek Himbergi Gertrudtól származó lányát feleségül vette,¹⁰⁸ mind a kiháló Babenbergeknak, mind pedig az Árpád-háznak rokona lett. Ha ez a házasság 1264-ben jött volna létre,¹⁰⁹ feltehetnénk, hogy e negyven márkát érő *női* aranyékszer Ivachin mester menyasszonyának, a magyar királyi ház rokonának nászajándéka volt.¹¹⁰)

⁹⁹ Karácsonyi J.: II. 118—124.

¹⁰⁰ Szentpétery I.: 2228. sz. — Turul 1898. 59.

¹⁰¹ Wenzel G.: VII. 263., 264., 265., 269., 275.

¹⁰² Pauler Gy.: II. 326.

¹⁰³ Wenzel G.: XII. 2., 8., 301.

¹⁰⁴ Régebbi történetíróink tévesen — Pektári Joákhimként emlegetik.

¹⁰⁵ Szentpétery I.: 1366. sz.

¹⁰⁶ Szentpétery I.: 1923., 1959., 1961., 1963., 2109., 2222. sz.

¹⁰⁷ Karácsonyi J.: II. 61—62.

¹⁰⁸ Pauler Gy.: i. m. II. 283., 287. — Karácsonyi J.: II. 63.

¹⁰⁹ A házasság időpontját Pauler (II. 211. jegyzet) 1270-re teszi.

¹¹⁰ A másik diadémot a király vette át. — Ivachinus életrajza: Szabó Károly: Kun László. Budapest, 1883. —

A jegyzékben összesen 29 márka értékű juttatással szerepel (77., 78., 81., 103. tétel.) Egyszer textíliákat, máskor ismeretlen árucikkeket kap, harmadjára pedig — királyi utasításra — Syr Wulam Domokos mesternek nyolc márka értékű zálogtárgyait bocsátja vissza.

Domokos mester személyének azonosítására két lehetőség; két hasonló nevű főember kínálkozik.

a) Csák nembeli Péter fia Domokos. 1240-ben ő viszi hírül IV. Béla királynak első szülött-fia, István születése hírét.¹¹¹ 1263-ban IV. Béla királynak ugyancsak Domokos viszi meg — immár István ifjabb király elsőszülöttjének — Kun Lászlónak születése hírét.¹¹² 1262-ben Csák nembeli Domokos, mint István ifjabb király pohárnokmestere jelen volt IV. Béla király és István ifjabb király poroszloi egyezségén.¹¹³ 1263-ban is István ifjabb király bárói között olvassuk nevét; változatlanul pohárnokmester.¹¹⁴ István ifjabb király oldalán vett részt annak balkáni, bolgár háborúiban, majd az 1264/65. évi hadjáratkor az isaszegi csatában, István seregében.¹¹⁵ 1266-ban István ifjabb király nádora, bécsi és szebeni comes. 1269-ben baranyai, 1270-ben sárosi, 1272-ben valkói ispán, majd 1279/80-ban Kun Erzsébet özvegy királyné tárnokmestere. Utoljára 1298-ban említik.¹¹⁶

b) Rátót nembeli István (lásd Magister Stephanus) fia Domokos István ifjabb király udvarában élt. Az 1270. évi Domokos sárosi ispánt említő adatot Karácsonyi János műve István mester Domokos nevű fiára vonatkoztatja.¹¹⁷ E Rátót nembeli Domokos pályafutása azonban annyira kései — 1293—1301. tárnokmester, 1302. Vencel nógrádi és Fehér megyei comesa, 1315-től I. Károly király nádora —, hogy életideje megcáfolja jegyzékünk Domokosával való azonosításának valószínűségét.¹¹⁸

Így tehát minden bizonnyal Csák nembeli Domokos mester a Velencében megőrzött számadás magister Dominicusa.

21. MAGISTER UGUD

A számadás 99. tétele: unum aureum de palax pro X. marcis, quod dedit R. magistro Ugud.

1264-ben Csák nembeli Ugod mester (Csák nembeli Demeter 1217—1233. étekfogómester, pozsonyi és vasi ispán fia), fivérével, Csákkal együtt sármelléki birtokos.¹¹⁹ Testvéréről Csákról¹²⁰ munkám a fentiekben már megemlékezett. Ugudinus magister és testvére, Csák bán IV. Béla és V. István korában — egy keltezetlen oklevél szerint — Óvári Konrád Sopron megyei birtokaiból foglalt.¹²¹ Ugod mester, testvérével együtt István ifjabb király mellett állt a viszályok idején. 1270-ben ugyanis V. István — immáron, mint szuverén — a Veszprém megyei Ugod közelében négy faluval adományozta meg Ugod mester testvérét, Csák bánt, aki az adománylevél szerint, az ifjabb király iránt való hűségéért IV. Béla király fogságát is elszenvedte.¹²²

Karácsonyi, Csák nembeli Ugudinus mestert tartja a Veszprém megyei Ugod-vár építőjének.¹²³

Ugod mester testvérenek, Csák nembeli Csák bánnak s a vele kortárs Hahót nembeli Csák bánnal teljes elkülönítésére, mint említettem, munkám, mivel nem család-történetírás a célja, nem vállalkozhatott.¹²⁴ Úgy látszik, mind a Hahót, mind a Csák nembeli Csák bán az ifjabb király pártjára állt s Ugod mester is osztozott fivére, Csák nembeli Csák bán magatartásában és sorsában. 1270-után már sem egyik, sem másik Csák bánról nem hallunk többé. Ugudinus, vagy Ugud magister fia, Demeter — gyermek nélkül elhalt nagybátyja, Csák bán örökén — 1281-től 1285-ig bakonyi ispán volt.¹²⁵

Pusztán, a név hasonlósága alapján, említjük meg a Csanád nembeli Ugodot; felőle azonban csupán annyit tudunk, hogy 1256-ban Csanád, Arad, Temes megyei birtokos volt.¹²⁶

¹¹¹ *Szentpétery I.*: 698. sz.

¹¹² *Szentpétery I.*: 1328. sz.

¹¹³ *Szentpétery I.*: 1801. sz.

¹¹⁴ *Szentpétery I.*: 1795., 1801. sz.

¹¹⁵ *Szentpétery I.*: 1858. sz.

¹¹⁶ *Szentpétery I.*: 3035. sz.

¹¹⁷ *Karácsonyi J.*: III. 10—13.

¹¹⁸ *Karácsonyi J.*: III. 12—13.

¹¹⁹ *Wenzel G.*: VIII. 6., 11. — Zichy okmánytár I. 17

¹²⁰ *Karácsonyi J.*: I. 333.

¹²¹ *Szentpétery I.*: 2274. sz.

¹²² *Szentpétery I.*: 2026. sz.

¹²³ *Karácsonyi J.*: I. 332.

¹²⁴ *Karácsonyi J.*: I. 332. és a nemzedékrend XI. táblája (Ugodi-ág). L. II. 124. a Csák genus-szal való átfedéseket!

¹²⁵ *Karácsonyi J.*: I. 332.

¹²⁶ *Karácsonyi J.*: I. 349., 357.

A számadás 111. pontja: duas pecias de gancy, quarum unam dedit Laurencio, filio Rem (?), et aliam Comiti Demetryo, quando fuit iuxta Goron.

Az 1260-as évek háborúiban István ifjabb király mellett harcolt Demeter és Mihály comes, Rosd nembeli Endre fiai. 1264-ben Demeter comes az ifjabb királyt Feketehalom várába követte és itt Kemin (!) fia Lőrinc, utóbb Ernye bán, majd 1265 tavaszán Isaszegnél IV. Béla király hadai ellen küzdött. A két fivér — Domokos comes hadi érdemeiért — 1270-ben az Abaúj megyei Füzér várát kapta V. István királytól.¹²⁷ Ekkor tudjuk meg, hogy 1264. őszén István ifjabb király, reménye vesztetten Feketehalom várából Demeter comest indította követként atyjához, a béke-követet azonban útközben Kemin fia Lőrinc, IV. Béla hadvezére elfogta és kegyetlenül megkínóztatta.¹²⁸ 1266-ban Demeter comes az országos vegyesbírósnak az ifjabb király részéről delegált tagja volt.¹²⁹ Utóbb, 1282-ben a kunok ellen vívott hódtavi csatában esett el.¹³⁰

A Rosd-nemzetség ivadéka volt.¹³¹

A Computus szövegéből (111. tétel) nem világos: maga az ifjabb király, vagy az ő megbízásából Syr Wulam adja-e át a Garam mellett Rem (*recte Kemin*) fiának Lőrincnek s a Rosd nembeli Demeter comesnak a gandi posztókat?

A Comes Demetriust említő adat kronológiai jelentése a következő — Laurencius filius Rem (*recte Kemin*)-re vonatkozó — szakaszban válik világossá.

23. LAURENCIUS FILIUS REM (RECTE: LAURENCIUS FILIUS KEMIN)

Az imént idézett 111. tételben olvassuk nevét. Okleveles emlékeink *Rem* fia Lőrincről mit sem tudnak.

Kemin fia Lőrincről — mint a Demetrius comesnál mondottakból is látjuk, — annál többet. A velencei Computus íráshibáira Huszti Dénes bőszesen alludál, tehát Laurencius filius Rem és Laurencius filius Kemin azonosítását — az R. és K. betűk hasonlóságára támaszkodva — megkockáztatjuk.

Kemin fia Lőrinc történetét régebben ismételt megírták. Végigverekedte IV. Béla király háborúit, 1259-ben IV. Béla lovászmestere, győri ispánja, szőrényi bán, a déli seregek parancsnoka. 1262-ben, mint az öreg király szőrényi bánja István ifjabb király udvarába ment át, s annak lett szőrényi bánja és tárnokmestere (1263—1264). 1263-ban, mint István ifjabb király tárnokmestere és szőrényi bánja Smaragd kalocsai érsekkel, az ifjabb király kancellárjával, a hamarosan ugyancsak István árulójává lett Benedek mester aradi prépost-alkancellárral, László erdélyi vajda és szolnoki ispánnal és a hú Rátót nembeli István étekgómesterrel együtt sürgeti a IV. Béla és István között 1262-ben létrehozott poroszlói béke pápai szentesítését.¹³²

1264-ben azonban, az év júniusa előtt Kemin fia Lőrinc elhagyta István ifjabb királyt, IV. Bélához szegődött, mire IV. Béla éppen őt tette meg az István ifjabb király ellen induló sereg parancsnokává.

Gyanítjuk hogy Kemin fia Lőrincnek, akkoriban már az id. király udvarbírájának és mosonyi ispánjának tarsolyában lapult az öreg királynak 1264. április 13-án kelt adománylevele három baranyai faluról,¹³³ amikor a Garam mellett az ifjabb királynak gandi posztó-ajándékát — valószínűleg szemrebbenés nélkül — elfogadta. Utóbb, az 1264. év őszén, Feketehalom ostromakor — amikor is Kemin fia Lőrinc István ifjabb király békekövetét, a Rosd nembeli Demeter comest oly kegyetlenül megkínóztatta — Iván fia András, az ifjabb király ajtónállója nyílt ütközetben elfogta Kemin fia Lőrincet s őt teljes fegyverzetében, lóháton vezette István ifjabb király színe elé. István, aki az árulókkal szemben könyörtelen volt — Aba nembeli Lászlót és Preucilinus budai rectort 1265-ben egyszerűen lenyakasztatta¹³⁴ — megkegyelmezett Kemin fia Lőrincnek. Sőt hadjárata győzelmes befejezésével vissza is bocsátotta őt legyőzött atyja udvarába. 1264-ben Lőrinc IV. Béla országbírája,¹³⁵ 1267/69-ben nádora és somogyi ispánja volt.¹³⁶ V. István királysága idején szőrényi bán és dobokai ispán.¹³⁷

¹²⁷ *Szentpétery I.*: 2165., 2166. sz.

¹²⁸ *Wenzel G.*: VIII. 256.

¹²⁹ *Fejér G.*: V. 3. 326.

¹³⁰ *Karácsonyi J.*: III. 23.

¹³¹ *Karácsonyi J.*: III. 21.

¹³² *Szentpétery I.*: 1801. sz.

¹³³ *Szentpétery I.*: 1403. sz.

¹³⁴ *Knausz F.*: I. 477. — *Pauler Gy.*: i. m. II. 337., 202. jegyzet.

¹³⁵ *Knausz F.*: I. 485. 529, 560, 605. — Lásd a *Szentpétery—Borsa-féle* kritikai jegyzék 483. lapján felsorolt okleveles anyagot.

¹³⁶ *Pauler Gy.*: II. 343.

¹³⁷ *Knausz F.*: I. 605.

A velencei számadásban szereplő Laurencius filius Rem azonosítása Kemin fia Lőrincel a számadás datálása szempontjából épp oly lényeges, mint — a 10. sz. alatt tárgyalt — Magister Stephanus azonosítása Rátót nembeli István mesterrel.

Ha a Rem = Kemin értelmezés helytálló, Kemin fia Lőrincnek István ifjabb király által való megadományozása pontosan datál: az ajándékozás 1262. év után bármikor létrejöhetett, de 1264 júniusa előtt mindenképpen meg kellett, hogy történjék: legkésőbb 1264 májusában Kemin fia Lőrinc már cserbenhagyta az ifjabb királyt.

A Computusnak Demeter comesre és Rem (Kemin) fia Lőrincre utaló adata, és az a tény, hogy az 1264. évi háborúnak ez a két ellenfele — nyilván az 1264. év júniusa előtt — még együtt kap ajándékot az ifjabb királytól, mégpedig a Garam mellett, vagyis olyan területen, amely az öreg király országrészéhez tartozott — csak úgy, mint a Computus 114. tételében István ifjabb király *váci* tartózkodásának emléke — Pauler Gyula ez irányú véleményével¹³⁸ szemben — a stájer Rimes krónika adatát igazolja. (Eszerint ugyanis *maga István ifjabb király is elment Pozsonyba és részt vett öccsének, Béla hercegnek fényes esküvőjén.*¹³⁹ István ifjabb király Pozsonyból hazafelé, a keleti országrész felé tartva fordulhatott meg a Garam mellett és Vácott.)

24. MAGISTER AJUDUS

Husztai jegyzete szerint az eredeti név Egidius volt, ezt azonban a másoló áthúzta s fölé írta az Aiudus nevet. A számadás 47. tétele említi: hús márká értékben királyi utasításra Syr Wulam különféle árukat ad át Ajudus mesternek.

A személynév e formájában leírási, vagy olvasási hiba lehet; ily névvel okleveles anyagunkban nem találkozunk. Esetleg Archinusra — Arrucynus, Archynus — IV. Béla 1249-ben említett, velencei eredetű esztergomi kamaraispánra gondolhatnánk. Őt, mint volt kamaraispánt 1266. előtt zágrábi podestává deszignálta IV. Béla, utóbb, mivel a zágrábiak tiltakoztak ez ellen, Esztergomban maradt. Itt Archinus és hasonló nevű fia 1282-ig követhető nyomon; az esztergomi latin patriciátus tagjai.¹⁴⁰ Archinus comes fivére, a latinusnak mondott Péter 1264-ben István ifjabb királytól a lengyel határ mentén fekvő birtokokat kapott hűbérbe évi egy márká arany ellenében.¹⁴¹

25. VERNERIUS

A számadás 75. tétele: XV. vulnas de gancy et duo cindata transmari...pro VII. marcis, quas dedit Vernerio. Adatunk az azonosításhoz kevés támpontot ad. 1246-ban egy Vernerius bari ispánként említettek.¹⁴² Meglehet az is, hogy a Computus Verneriusa összefügg — a Walter ispánnal kapcsolatban már említett — Wernerrel, a budai castrum XIII. század végi rectorával.

Az 1260-as években egy Wernelius, selmecbányai polgár — *Wyllam*, Thamar és Albert selmeci polgárok társaságában — mint honti birtokos szerepel.¹⁴³

26. ARCHIEPISCOPUS COLOCIENSIS

70. tétel: in valore V. marcarum mercimonia Archiepiscopo Colociensi.

Az ifjabb király országrészéhez tartozó kalocsai érseki székben 1260-tól az Aynard-ivadék Smaragdus érsek ült, aki 1262—1264-ben István ifjabb király kancellárja.¹⁴⁴ 1264-ben, Smaragd érsek megöletése után István lett Kalocsa érseke, később V. István király kancellárja.¹⁴⁵ Meglehet, hogy a számadásban említett megadományozásban István érsek részesült, érseksége 1264. évi elfoglalásakor.

27. RACIUS DE POTOK

60. tétel: duos cindatos transmarios pro II. marcis Racio de Potok.

A személynév — Raciús — azonosítható az 1267-ben István ifjabb király tarnicusa és homo regiusaként említett Rach-éval.¹⁴⁶ Nyilván István ifjabb király sárospataki udvartartásának egyik tagja volt.

¹³⁸ Pauler Gy.: II. 334., 686., 202. jegyzet.

¹³⁹ Gombos A.: Catalogus 1800—1803 (Béla herceg esküvője).

¹⁴⁰ Szentpétery I.: 1477., 1833. sz.

¹⁴¹ Szentpétery I.: 1833. sz.

¹⁴² Knauz F.: I. 363. — Salamon F.: i. m. II. 237. skk.

¹⁴³ Szentpétery I.: 1421., 1661., 1951.

¹⁴⁴ Szentpétery I.: 1830.

¹⁴⁵ Szentpétery I.: 1814., 1830. és jegyzetei. Wertner M.: IV. Béla király 194—195.

¹⁴⁶ Szentpétery I.: 1870.

5. tétel: XV. vulnas de gancy pro quatuor marcis datas fratri F. (Huszi kérdőjellel látja el a monogramot.)

Talán az udvar valamelyik klerikusáról van szó, vagy arról az idős Felicianus fraterről, aki utóbb, az 1270-es években a Nyulak-szigeti kolostor priorja volt.¹⁴⁷

29. NUNCII DE PULGARIA

80. tétel: X vulnas de Gancy pro II. marcis et dimidia, quas dedit nunciis de Pulgaria.

V. István király 1270-ben maga mondja, hogy Erdély átvétele óta, 1260. és 1264. között, öt ízben viselt a bolgárok ellen hadjáratot.¹⁴⁸ Alkalmassint az utolsó, 1263. évi bulgáriai hadjáratát követő békekötés követeinek megajándékozásáról van szó.

30. IOULATOR DOMINE REGINE

97. tétel: unum cindatum de Luk pro marca et dimidia ioculatori domine regine, quem R. iussit.

Értékes korai adat ioculatoraink történetéhez: a toszkánai Lucca drága, cindatumnak nevezett selymeit a királyné ioculatorán kívül kizárólag a királyi káplánoknak adományozta a király (68. tétel). Eszerint inkább nyugat- vagy dél-európai trubadur lehetett Erzsébet királyné ioculatore, mint népi igric, vagy királyi conbicator!

Gerevich Tibor (lásd 3. jegyzet) egyszerűen *bohócnak* fordítja az adatot.

31. KUNOK, CUMANI

Megajándékozásukról főként az ügylet második félidejében esik szó (76., 85., 86., 87., 98., 112.). Összesen 134 márka értékben kapnak textiliákat. A 76. tétel zavaros szövegében mintha személynév — Tas, vagy Tos cumanus — szerepelne.

Az igen jelentős összértékű textil-juttatásokat, eddigi megállapításainkra is figyelemmel, mindenképpen az 1264. esztendő első felére kell tennünk. Ismeretes, hogy István ifjabb király, aki 1254-ben Erzsébetet, az Imperator Cumanie leányát vette el, egészen 1264-ig döntő módon támaszkodott kunjaira. Még az 1262. december 5-én, atyjával kötött poroszlói egyezségben is hangsúlyozza, hogy *kun főemberei tanácsára köt békét*.

Mégis 1264 tavaszán kunjai elpártolnak tőle és Ernye bán vezetése alatt fegyveresen fordulnak ellene.¹⁴⁹

A fenti elemzések után három személy azonosításával maradtam adós: Syr Wulamnak, a domina Regina-nak s végül a dominus Rex személyének azonosításával.

Az elmondottak azonban markánsan megrajzolták Syr Wulam helyzetét, s egyértelmű határozottsággal állították eléink István ifjabb királyt és feleségét, Kun Erzsébetet.

Az egyes személyeknél elmondott időrendi, kortani adatok tisztán megszabják a velencei Computus keltezésének felső időhatárát. Ez az 1264. év májusa.

Ekkor hagyta cserben gazdáját Benedek prépost, az ügylet egyik legtöbbet említett alakja, az ifjabb király alkancellárja. Utaltam rá, hogy Benedek prépost árulása lehetett közvetlen oka annak, hogy Syr Wulam sebtiben leírassa e számlakivonatot. De ugyanekkor hagyták el István ifjabb királyt addigi támaszai, a kunok és Benedek préposttal, Kán nembeli Miklós préposttal, a Smaragd kalocsai érsek halála után újdonsült ifjabb királyi kancellárral együtt az öreg királyhoz pártoltak át. Már előbb elpártolt Istvántól Kemin fia Lőrinc is, akit — feltételesen (a hibás oklevélírás, vagy olvasás okán) — azonosnak vettem a jegyzékben szereplő Laurencius filius Rem személyével.

Am ugyanez az időpont az, amikor az ifjabb király mellé sorakoznak — régebbi hívein kívül — olyan bárók is, akik korábban IV. Béla udvarának voltak feltétlen támaszai. Így Rátót nembeli István, Panyit comes, ennek Jakab nevű fia, a két Csák bán. A Computusnak Walter ispán budai házáat említő adata is arra mutat, hogy a számla összeállításának még az 1264 júniusában kirobbant háború előtt végbe kellett mennie. Benedek prépost ugyanis még az ifjabb király részére vett át selmeci ezüstöt az öreg király budai pénzverő-kamarásától s abból nyomban fizetett is Syr Wulamnak.

1264 júniusa után ez már nem történhetett volna meg.

¹⁴⁷ Lovas E.: i. m. 48.

¹⁴⁸ Knauz F.: II. 4—5. — Pauler Gy.: II. 318. skk.

¹⁴⁹ Szentpétery I.: 1869, 1870. sz. — Gyórfly Gy.: A kunok feudalizálódása. Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon. Szerk. Székely György. Budapest, 1953. 248. skk.

Lodomér mester felbukkanása is lényeges a Computus dátuma szempontjából: ő az áruló Benedek prépost alkancellársága idején is tagja az ifjabb király kancelláriájának, de pénzügyet csak akkor intéz, mikor Benedek már árulását latolgatja; Lodomér 1264 júniusa után Benedek utóda az ifjabb király alkancellárságában.

Egyed mester, Rátót nembeli István, Gutkeled nembeli Miklós (— ha ugyan nem Kán nembeli Miklós prépost, az 1264-ben árulóvá lett ifjabb királyi kancellár? —) Gutkeled nembeli Ivachinus (vagy Joákhim) mester, a két Csák bán, Hahót nembeli Arnold mester és ennek Jakab nevű fia, Csák nembeli Domokos mester, Rosd nembeli Demeter comes — a számadás főalakjai — az áldatlan harcban 1264 tavaszán István mellett álltak és István 1265. tavaszán kivívott isaszegi végső győzelméig mellette is maradtak. Kemin fia Lőrincnek István — és egyidejűleg atyja — által való megadományozása, majd István ellen való fordulása (1264 nyár), utóbb pedig István fogságára való esése (1264 ősz, Feketehalom) szintén hozzásegít az egyre szűkebbre vonható szabatos időmeghatározáshoz.

Mindezek egybevetésével: *az ügylet kezdetét nem tenném az 1264. év kezdete elé, lezárását pedig 1264. év májusára.*

Az apa és fiú közt kirobbanó háború előre eső árnyéka, a kirobbanást megelőző diplomáciai aknamunka magyarázza a Computus minden aritmiáját, szaggatottságát, esetlegességét. Már bevezetőmben utaltam arra: csalódás érné a kutatót, ha ebben a hevenyészett, sebtiben összezsapott számlakivonatban a középkori udvarok rendszeres számadáskönyv-tételeit keresné! Szó sem esik Syr Wulam számadásában az udvartartás reális, kötelező tételeiről: udvari salláriumokról, építkezésekről, élelmiszer vagy bor-beszerzésekről, de még a katonai kiadások is csak burkoltan lapulnak meg a Computus tételei mögött. A hatalomszerzés, a hatalommegtartás célját szolgálják ezek a — mondjuk ki nyiltan — vesztegetési és segélyezési árutételek.

Az adományozások, anyagi juttatások István ifjabb királynak azt a lázas törekvését tükrözik, amellyel igyekszik magához fűzni ingatag báróit s igyekszik magához csábítani atyja főembereit. Azok a bárók, akik elpártolnak IV. Bélától, nála keresnek és találnak kárpótlást.

Az adományozások, anyagi juttatások, maguk az árúk, azok eredete, az ügylet egyes ágazatainak jellege (például a kézizálog visszabocsátások) azonban az ügylet, vagy hitelművelet lebonyolítóját, Syr Wulam, vagy Syr Wilam személyét is jobban megvilágítják. Alakjára, úgy érezzük, Soranzo élesebben világított rá, mint utóbb Huszti Dénes.

Nyilvánvalóan a magyar udvar embere, valami módon István ifjabb király udvari embere: jelentős és likvid jövedelmek ura, távolsági kereskedőkkel kollaboráló fezőr, a Lederer Emma által jellemzett XIV. századeleji pozsonyi Hambacto bankár típusának félszázaddal régebbi előde.

A Computus tükrében: Syr Wulam királyi hitelező, nempedig — mint Huszti vélte — velencei kalmár!

Későbbi megállapításaink szétfoszlatják azt is: vajon egyáltalán *Velence* piacához fűződik-e Syr Wulam áruszerzői tevékenysége? A Computus velencei őrzéshelye egymagában még nem bizonyítéka ennek!

Akkori gazdasági viszonyaink között ilyen méretű hitelműveleteknek — kereskedelemmel is foglaltos — lebonyolítóját leginkább a királyi regále-bérlők közt kereshetjük. Ennek lehetőségét maga Huszti is fel-, majd elveti.¹⁵⁰ (Lederer Emma — a XIV. század elején működött Hambacto pozsonyi bankárról, pénzügyi tevékenysége alapján — adatok nélkül is — feltételezi, hogy Hambacto kamaraispán, vagyis kamarabérlő volt.)

Minde kérdéseket azonban — így Syr Wulam személyének, szerepének tisztázását is — munkánk összefoglalójára tartogatjuk.

Most pedig a Computusban szereplő személyek azonosításának kísérlete után — két táblázaton — tekintsük át:

A) a számadásban szereplő személyek időrendi adatait, majd azt:

B) Ki és mennyit kapott — gyaníthatóan — István ifjabb királynak ezekből a bőkezű juttatásaiból?

A) A SZÁMADÁSBAN EMLÍTETT SZEMÉLYEK IDŐRENDI ADATAI

Személynév	Terminus post quem	Terminus ante quem	Feltételezés
1. Walter	1261/63.	1278/79.	
2. János, kir. orvos	—	1267.	
3. Lodomér mester	1260.	1266.	
4. Benedek prépost	1262.	1264. június.	1264. V. hó.
5. Benedek mester	1262.	1269.	
6—8. Kir. káplánok, András mester ...	1262.	1266.	
9. Egyed mester	1264.	1313.	
10. Rátót nb. István	1264. V. hó.	1264. V. hó.	1264. V. hó.

¹⁵⁰ Huszti D.: i. m. 20.: „... IV. Béla regalebérlői, bár rendelkeztek bizonyos tőkével, a legjobb akarattal sem nevezhetők egy új gazdasági szellem (t. i. a nyugati kora-kapitalista szellem) megtestesítőinek.”

Személynév	Terminus post quem	Terminus ante quem	Feltételezés
11. Nicolaus de Zobolh	1262.	1265.	
12. Kán nb. Miklós	1264. év eleje	1264. V. hó.	1264. V. hó.
13. Rajnald mester	1259.	1289.	
14. J. (?), Rajnald testvére	1263.		
15. Hahót nb. Csánk bán	1260.	1265.	1264. I. fele.
16. Csák nb. Csák bán	1264.	1270.	1264.
17. Hahót nb. Arnold	—	1292.	1264.
18. Hahót nb. Jakab	1264.	1280.	1264.
19. Gutkeled nb. Ivachin	1263.	1277.	1264.
20. Csák nb. Domokos	1240.(?)	1298.	
21. Csák nb. Ugudinus	1264.	1270.	1264.
22. Rosd nb. Demeter	1260.	1282.	1264.
23. Kemin fia Lőrinc	1262.	1264. ápr. előtt	1264.
24. Ajudus	—	—	
25. Wernerius	—	—	
26. Archiepiscopus Colociensis	1264.	1264.	1264.
27. Raciús de Potok	—	1267.	
28. Frater F.	—	—	
29. Nuncii de Pulgaria	1260.	1264.	1264.
30. A királyné ioculadora	—	—	—
31. Kunok	—	1264. tavasz	1264. tavasz

B) A SZÁMADÁSBAN EMLÍTETT JUTTATÁSOK ELOSZTÁSI ARÁNYA

1. Kunok	134	márka ezüst	
2. Kir. káplánok	74,5	márka ezüst	
3. János kir. orvos	2	márka ezüst	
4. A kalocsai érsek	5	márka ezüst	
5. Bolgária követei	2	márka ezüst	
6. domina Regina	260,5	márka ezüst	
7. A királyné ioculadora	1,5	márka ezüst	
8. Arnold mester 80	} <i>Hahót genus</i>	106	márka ezüst
9. Csák bán ¹⁵¹ ??			
10. Rajnald mester ¹⁵² 23			
11. Jakab mester 3			
12. Ivachinus <i>Gutkeled genus</i>	44	márka ezüst	
13. István mester <i>Rátót genus</i>	59,5	márka ezüst	
14. Egyed mester <i>Monoszló genus</i>	61	márka ezüst	
15. Domokos mester 29	} <i>Csák genus</i>	63	márka ezüst
16. Ugod mester 10			
17. Csák bán 24			
18. Miklós mester <i>Kán genus</i>	3	márka ezüst	
19. Kemin fia Lőrinc ?	?		
20. Demeter ispán <i>Rosd genus</i>	?		
21. Nicolaus de Zobolh	10	márka ezüst	
22. Magister Ajudus	20	márka ezüst	
23. Verneryus	7	márka ezüst	
24. Raciús de Potok	2	márka ezüst	
25. Frater F. (?)	4	márka ezüst	
26. Benedek, az ifjú király lovászm.	5	márka ezüst	
27. A dominus Rex többi terhe	859	márka ezüst	
Összesen	1485,5	márka ezüst	

¹⁵¹ Hahót nembeli és Csák nembeli Csák bán személyének, így a rájuk vonatkozó gazdasági adatoknak szétbontása nem sikerült; a Csák bán javára szolgáló juttatásokat így a Csák nb. Csáknál tüntettem fel.

¹⁵² Esetleg a Ják nemzetség tagja.

Eszerint a ráfordítások felhasználásából 859 márka ezüst jut a király személyes udvartartására ; 260 és fél márkányi árut a királynéi udvartartás emészt fel. A királyi udvartartáshoz számítható még a király orvosának (2 márka) és a királyi káplánoknak, illetve András mester kápolnaispánnak adott juttatás (74 és fél márka), míg a királynéi udvartartást terheli a ioculator másfél márka értékű luccai selyem-ruházata.

S a többi? Az István ifjabb királyhoz pártoló nemzetségek közül a Buzád—Hahótok járnak az élen (106 márkával), noha Hahót nembeli Csák bánt nem tudván a Csák nembeli Csáktól elkülöníteni, az összes Csák bán-féle juttatást a Csák nemzetségnél könyveltem el. A Hahótok után sorrendben a Csák nembeliek következnek (63 márkával), Monoszló nembeli Egyed mestert 61 márkával, Rátót nembeli Istvánt 59 és fél márkával, Gutkeled nembeli Ivachin v. Joákhim mestert 44 márkával adományozza meg a dominus Rex.

Kirívóan magas a — hűtlenné váló — kunok dotálása: 134 márkányi ajándékukkal többet kapnak, mint a legféltebb vezető genus főemberei.

Táblázatunk így mintha bizonyos politikai felvásárlások taksája is lenne!

Megkapó emléke ez annak, hogy István ifjabb király 1264-ben, az atyjával való háború küszöbén, mennyire görcsösen igyekszik magához fűzni elpártoló híveit, köztük a vele rokonná lett kunokat, akik utóbb mégis atyja zászlai alá sereglettek.

A Rajnald mesternek, a Csák nembeli Domonkosnak és a Csák nembeli Csák bánnak adott juttatások értékei, 23 és 29 márka ezüst között, mintha azt a tarifát jeleznék : mennyi volt 1264-ben, a feudális anarchia idején egy-egy magyar báró megvesztegetésének — szebben kifejezve: hűség-tartásának, vagy hűségre térítésének — kialakult értéke.

III. MEGADOMÁNYOZOTTAK ÉS KÖZVETÍTŐK, KIFIZETŐK. AZ ÁRUK

Az ügyletben szereplő személyeknek látnivalóan két csoportja van. Egyesek csak ajándékokat, egyszeri, vagy többszöri juttatásokat kaptak. Más személyek — noha esetleg ők is kaptak kisebb jutalmakat — inkább áru-átvevői a király részére szállított portékáknak.

Ezeket a közvetítőket, áru-átvevőket csak akkor tudjuk élesen elválasztani a megajándékozott báróktól, ha azokat a személyeket nézzük meg, akik királyi megbízásból Syr Wulam részére törlesztéseket eszközöltek. Syr Wulamnak, a számadás szerint mindössze négy személy fizetett. Így a királyi megbízottak száma — magát a dominus Rexet is beleértve — négy személyre olvad le. Ezek: maga az ifjabb király, Benedek prépost alkancellár, Lodomér mester notárius (1264 júniusától, Benedek örökén, alkancellár) és Kelyan fia András mester, az ifjabb király kápolnaispánja.

KIFIZETŐK ÉS KIFIZETÉSEK

1.) Benedek prépost	90 márka ezüstben
2.) Lodomér mester	60 márka sóban
3.) Benedek prépost	75 márka ezüstben
4.) András kápolnaispán	261 márka ezüstben
5.) A király, a királyné helyett	150 márka ezüstben
6.) Benedek prépost	100 márka ezüstben

összfizetés 736 márka ezüstben számítva

A kancellária tagjainak és a kápolnaispánnak a király pénzügyeivel való foglalatossága, talán további kutatást igénylő udvar-igazgatási mondanivalókat, a királyi ház gazdasági vitelére vonatkozó távolabbi jelzéseket tartalmazhat.

Maguk a juttatások — ékszerek, zálogtárgyak visszaváltásai, az ezüstrudakban nyújtott készpénz-adományok s a készpénzzel egyenértékű¹⁵³ — s a vert pénznél értékállóbb — textil-ajándékok — az elmondott történeti eseményekben lelik magyarázatukat. De az 1264. esztendő viharos eseményeit magyarázzák is.

Az áruknak, a visszatérő tételeknek egységárait Huszti Dénes elemezte. Mégis újból rá kell mutatnunk a textil-juttatások itteni felsorolásának kultúrtörténeti értékére.

Azt, hogy a textil e kornak mennyire megbecsült nemes valutája, mi sem mutatja jobban, mint az, hogy a magyar királyi udvar már III. Béla korában is textiliában kapott bizonyos szolgáltatásokat, s III. Béla neje Chatillon Anna 1189-ben ugyancsak textiliákkal ajándékozta meg az országon átvonuló Barbarossa Frigyes¹⁵⁴.

¹⁵³ Anjou kori okmánytár. I. 187. — *Lederer E.* : i. m. 26.

¹⁵⁴ *Hóman B.* : Magyar pénztörténet. Budapest, 1916. 425—426. — *Knauz F.* : I. 138.

Computusunknak különös becse, hogy tucatjával őrizte meg azoknak a textil-adományoknak emlékét, amelyekről mindössze egy oklevelünk s néhány krónikás adatunk szól.

Az egyetlen ilyen tárgyú oklevelünk szerint épp 1263-ban és éppen István ifjabb király adományozta meg Jolántát, solymászispánja kislányát három fertő bársonnyal és egy vég finom vászonnal; Jolánta ugyanis az ifjabb király leányát — valószínűleg a későbbi nápolyi királynét¹⁵⁵ — futásban és ugrásban legyőzte.¹⁵⁶

A Computusban szereplő textilekkel kapcsolatban még utalhatnánk néhány adatra, amelyben külföldi krónikák a magyar király udvarának pompájáról emlékeznek meg. Így 1252-ben, pozsonyi látogatásakor leírják a halicsi Danyiil herceg aranybibor ruháját, megemlítvén, hogy IV. Béla Danyiilnak saját ruhatára egyik darabját ajándékozta oda. 1264-ben Béla hercegnek, István ifjabb király öccsének pozsonyi esküvőjekor a magyar bárók pompája ugyancsak elkápráztatta a németeket. A krónikás álmélkodva számol be a sok hermelinről, a szürke és tarka prémes bibor mentékről, gallérokról. A magyarok kucsmáin ezüst forgóban fényes pávatoll díszlett. Hosszú szakállukba — tatár módra — drágagyöngyöt, drágakövet fontak. . . a király halántékán arany láncocskák csüngtek. Az ifjú párt megeskették, majd a vőlegény, Béla herceg arany koronát tett a menyasszony fejére.¹⁵⁷ Ezen az esküvőn, a stájer Rimes krónika szerint maga István ifjabb király is részt vett. Ha ez igaz, lehet, hogy a leírás egyik-másik díszruhája mögött a Computus árutételei húzódnak meg.¹⁵⁸

Az ékszerek sorából két sertumról, vagyis diadémről már megemlékeztünk. Az egyik 20 márka értékű volt, s a király birtokában maradt. A másikat Istvántól, talán lakodalma alkalmából — Gutkeled nb. Ivachin (Joákhim) mester kapta meg.

A világi ékszerneműek — a temérdek gyűrű, a katonai kitüntetés-számba menő nyaklánc,¹⁵⁹ fém-öv mellett — akad néhány egyházi rendeltetésű ékszer, egyházi szerelvény is. Így egy hat márka értékű ezüst kehely (17. tétel) és egy három márka értékű arany kereszt. Ezek talán az ifjabb király sárospataki kápolnájába, vagy az István által annyira kedvelt — s miatta oly sokat szenvedett — Margit kiráyleány budai Nyulak-szigeti kolostorába kerülhettek. Tudjuk, hogy Margit apáca szüleitől és testvéreitől, kivált István ifjabb királytól gyakran kapott ajándékba ruhaneműket, arany és ezüst tárgyakat.¹⁶⁰ (A Nyulak-szigeti kolostorban — István későbbi temetkező helyén — egyébiránt nem csupán István huga, Margit apácáskodott. 1258 óta, négy éves gyermek kora óta itt nevelték István király leányát, Erzsébetet, Rosenberg Zavis későbbi nejét is. Ugyanitt volt apáca az a Margit is, akinek anyja István huga, atyja Saint Omer-i Vilmos macsói herceg volt.¹⁶¹)

IV. A SZÁMADÁS FÖLDRAJZI FOGALMAI, HELYNEVEK, ÁRUK EREDETHELYE

A velencei Computusban, akár egyes áruk eredethelyének megnevezése alakjában, akár fizetési, árutvételi hely neveként számos — összesen huszonegy — földrajzi fogalom és helynév szerepel.

A) MAGYARORSZÁGI HELYNEVEK (A számadás írásmódjában)

1. in Suris
2. N. de Zobellis (Husztinál — de Zobolh)
3. R. de Potok, Potok
4. Colocensis
5. iuxta Goron
6. Ugacha
7. Wach
8. Syrmia
9. in sylvis de Lompert
10. in salibus de Zeloch
11. in Bistrka
12. Buda in domo Valterii
13. argentum de Semluhe

¹⁵⁵ Erzsébet, az idősebb leány ugyanis 1258. óta a szigeti zárda növendék-apácája.

¹⁵⁶ *Szentpétery I.*: 1815. sz.

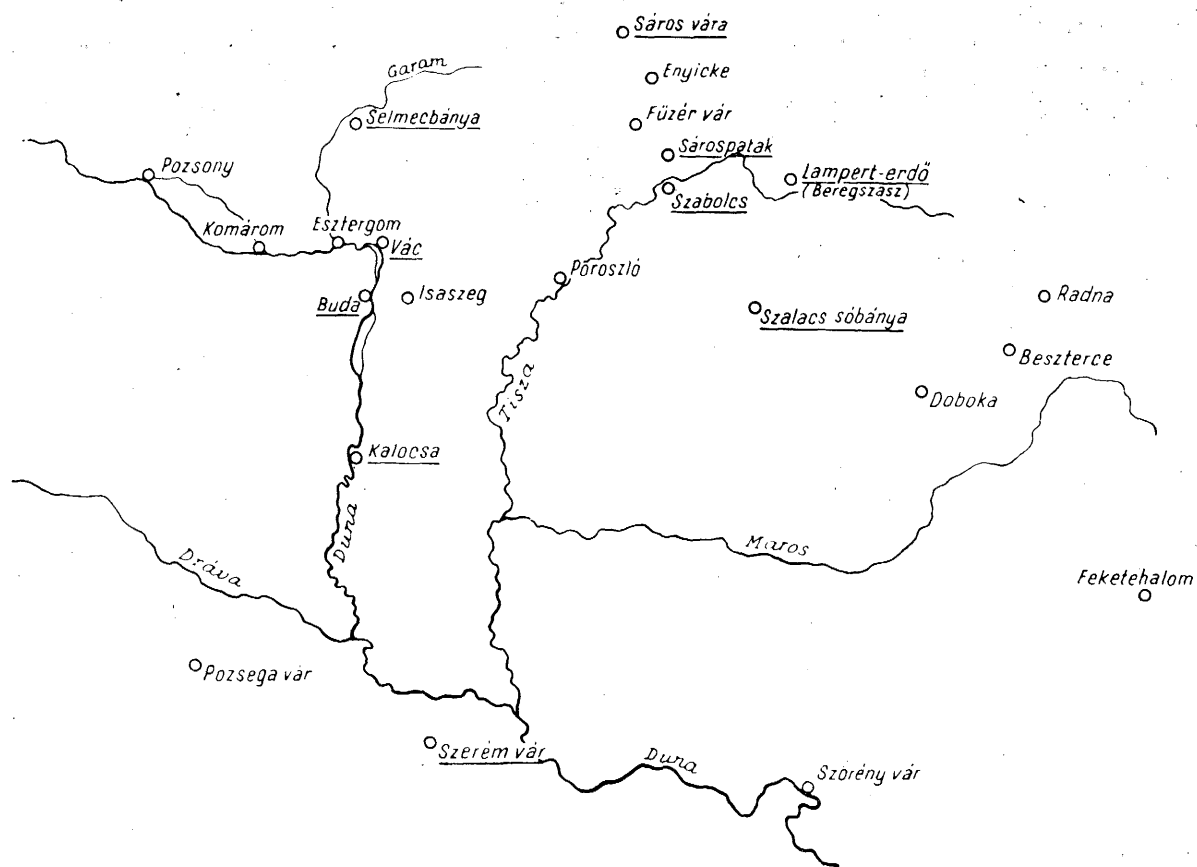
¹⁵⁷ *Pauler Gy.*: II. 334. és 686., 202. jegyzet. — *Gombos A.*: i. m. i. h.

¹⁵⁸ Az esküvő — Pauler megállapítása szerint — csak 1264 októberében ment végbe, vagyis akkor, amikor IV. Béla és István háborúja már rég kirobbant.

¹⁵⁹ Így kap Dózsa is kitüntetést aranyláncot II. Ulászlótól nándorféhvári haditettéért.

¹⁶⁰ *Lovas E.*: i. m. 9, 21, 78, 141, 142, 150, 189—190.

¹⁶¹ *Lovas E.*: i. m. 153. jegyzet.

1. kép. A számadás magyarországi itineráriuma
Itinéraire hongrois du Compte

B) KÜLFÖLDI HELYNEVEK, FÖLDRAJZI FOGALMAK

14. in Vom
 15. Pulgaria
 16. Cumania (íráshiba, Cumani helyett !)
 17. de gancy, gancytus
 18. de melan
 19. de Luka, Luk
 20. tartarensé
 21. transmarinum
 22. atabit
- (— Velence, a számadás levéltári őrzéshelye egyetlen egy ízben *sem* szerepel a költségjegyzékben.)

A) A SZÁMADÁS MAGYARORSZÁGI HELYNEVEINEK FELOLDÁSA

1. in Suris. Syr Wulam nevezi így azt a helyet, ahol számadását a királynak benyújtotta. A helynévben Sáros királyi vára nevét sejtjük.¹⁶² Sáros 1249-ben királyi birtok; 1250-ben és 1259-ben IV. Béla király dátumhelye volt. 1264-ben és 1269-ben István ifjabb király diszponált a sárosi királyi várföldekkel.¹⁶³

1263-ban Hyppolit sárosi pap az ifjabb királyné comes cancellarieja.¹⁶⁴ 1264-ben, 1267-ben a sárosi vár István ifjabb király dátumhelye volt.¹⁶⁵

Szentpétery szerint István ifjabb király az 1264. évben, június 22. után tartózkodott Sáros várában; így valószínű, hogy ekkor került sor Syr Wulam számlájának bemutatására.

¹⁶² Szentpétery I. : 917., 937., 938., 1312.

¹⁶³ Szentpétery I. : 1833., 1898.

¹⁶⁴ Szentpétery I. : 1798. sz.

¹⁶⁵ Szentpétery I. : 1775., 1779., 1798., 1865., 2154. sz.

2. *Zobellis* (Husztinál: *Zobolh*). Az ifjabb király országrészére eső Szabolcs megyének Miklós nevű comesét említettük már; 1266-ban Szabolcs megyében István ifjabb király kápolnaispánjával, Kelyan fia Andrással iktattat.¹⁶⁶

3. *Potok*. A számadás megemlíti a megadományozottak közt *Racius de Potok* személyét (60. tétel). És e helynév, mint *magister A.* egyik áruátvételi színhelye is előfordul (115. tétel).

Félreérthetetlenül Sárospatakról van szó. A már 1201-ben, Imre király által privilegizált Patak¹⁶⁷ jogait 1272-ben V. István erősítette meg.¹⁶⁸ Sárospatak István ifjabb király udvartartásának s kápolnaispánságának is állandó székhelye volt. Istvánnak tulajdonítják a sárospataki vár kiépítését is. 1262-ben István ifjabb király Kállai Ubul fiának, Mihály ispánnak adta a pataki várban épülő tornyot;¹⁶⁹ 1262-ben a pataki ispánságban birtokot is adományozott István Kállai Ubulnak;¹⁷⁰ — a sárospataki vár 1263 márciusában, 1267 (?) decemberében, majd 1268-ban az ifjabb király dátumhelye volt.¹⁷¹

Az előzőekben ismételtelen említettük István ifjabb király sárospataki várának 1264-ben atyja, IV. Béla király és nővére, Anna macsói hercegnő által történt ostromát. Patak ekkor, 1264 nyara és 1265 tavasza között átmenetileg az öreg király kezére került. A vár elestével az idősebb király fogságába esett az ifjabb királyné, Kun Erzsébet, László herceggel és három kis leánytestvérével együtt, mint ezt később maga Kun László király is megemlíti.¹⁷² Patak 1264 nyarán történt eleste után került az ifjabb királyné, Kun Erzsébet, sógornőjének, Anna macsói hercegnőnek turóc-vári fogságába.¹⁷³

4. *Colocensis*. Kalocsai (70. tétel; l. a kalocsai érsekről mondottakat a 26. szám alatt).

5. *iuxta Goron*. A Garam mellett (111. tétel). István ifjabb királyi itineráriumát nem ismerjük. Szentpétery szerint — aki azonban az évszámban bizonytalan — István ifjabb király 1262. december 5., tehát a poroslói békekötés után járt a Vág mellett, ahol Esztergom és Dömös egyházi intézményeinek birtokügyében intézkedett.¹⁷⁴ A bizonytalan keltezésű oklevél valószínűbben 1264-ben kelt, mert István király az oklevélben Kalocsa érseként már nem az 1264. év első felében megölt Smaragd érseket, hanem annak 1264. tavaszán-nyarán megválasztott utódát, Istvánt említi meg.

6. *Ugacha*. *Ugocsa*. A számadás 113. tétele szerint áruátvételi hely. 1262-ben már István ifjabb király territoriuma.¹⁷⁵ Később az ifjabb király dátumhelyeként is előfordul.¹⁷⁶

7. *Wach*. Valószínűleg Vác.

A számadás 114. tétele szerint az ifjabb király itt vett át árunemüket *Syr Wulam*tól.

8. *Syrmia*, Szerémség. A számadás 117. tétele szerint a király a syrmiai kollektából fizettet.

A Szerémség István ifjabb király korában 1264-től az ő országrészéhez tartozik. Adóját, mint a számadás is mutatja, István szedette. Miklós szerémi ispánt — valószínűleg Gutkeled nembeli István bán fiát, Ivachin mester testvérét — úgylátszik 1264-ben üldözték István ifjabb király udvarába.¹⁷⁷ Az 1264/65. évi belső háború után, az 1266. március 23-án a budai Nyulak szigetén történt békekötés után István ifjabb király visszabocsátotta anyjának az addig általa birlalt *Cameram de Syrmia*, az izmaeliták Rugas nevű birtokával és a pozsegai várral együtt.¹⁷⁸ (A szerémi pénzverő kamarát az 1250-es években Gutkeled István bán alapította; az itteni kamaratisztekét 1253-ban említik először.¹⁷⁹)

A velencei számadásnak a Szerémségre s a szerémi kollektára utaló adata így tehát fontos datáló bizonyíték. Az 1264 júniusában kitört belviszálytól, majd 1265-től (az isaszegi győztes csatától) az 1266 tavaszán bekövetkezett békekötésig a szerémi kamara s vele a Szerémség István kezén volt. Azonban Benedek

¹⁶⁶ *Szentpétery I.* : 1852.

¹⁶⁷ *Szentpétery I.* : 194. sz.

¹⁶⁸ *Szentpétery I.* : 2150. sz.

¹⁶⁹ *Szentpétery I.* : 1785. sz. — A sárospataki újabb eredményekről: *Dercsényi D.*—*Gerő L.* : A sárospataki Rákóczi vár. Budapest, 1957. 7—12.

¹⁷⁰ *Szentpétery I.* : 1789. sz.

¹⁷¹ *Szentpétery I.* : 1267, 1800, 1874. sz.

¹⁷² *Wenzel G.* : VIII. 259., IX. 13, 14.

¹⁷³ *Wenzel G.* : XII. 2., 8., 301. — *Szentpétery I.* : 1366. sz.

¹⁷⁴ *Szentpétery I.* : 1795. sz. — *Knauz F.* : I. 472.

¹⁷⁵ *Szentpétery I.* : 1788.

¹⁷⁶ *Szentpétery I.* : 1866. sz.

¹⁷⁷ *Wenzel G.* : VIII. 334. — *Pauler Gy.* : II. 685.

¹⁷⁸ *Szentpétery I.* : 1849. sz.

¹⁷⁹ *Szentpétery I.* : 998. sz. — *Hóman B.* : i. m. 335.

prépost csakis 1264 júniusa előtt fizethetett Syr Wulamnak a szerémségi adóból, mivel ő maga 1264 júniustól (egészen 1267-ig) elpártolt Istvántól. (A belviszály idején egyébként a Szerémség is az öreg király kezére került; 1267-ben azonban, amikor Benedek újra István udvarában bukkan fel, István már visszabocsátja anyjának Pozsegát, a szerémi kamarát s a Szerémséget.)

Ebből azonban egy melléktema is adódik s e kérdésre *numizmatikai irodalmunkban nem találom választ*. A kérdés az: ha a szerémi pénzverő kamara — az 1264/65. évi háború megszakításával — egészen 1266-ig István ifjabb király kezén volt —, s ha Gutkeled nembeli István bán az 1250-es években Pakráczon és Zágrábban már veretett báni dénárokat¹⁸⁰ — vajon Istvánnak, mint ifjabb királynak, nem volt-e szükségképpen önálló pénzverése?

A szakirodalom Istvánnak csak királyi — tehát 1270 utáni — vereteiről tájékoztat.

9. *in silvis de Lompert*. Lompert erdején a beregi erdőt sejtjük.¹⁸¹ 1249-ben, amikor IV. Béla Beregszász kiváltságát adományozza, a város neve: Luprechtzaza.¹⁸² A kiváltságlevelet 1270-ben éppen V. István erősítette meg.¹⁸³ Beregszász — Luprechtzaza plébániája az esztergomi érsekséghez tartozott, egyháza királyi kápolna.¹⁸⁴ István ifjabb király, aki Füzér várát és Bereget nővérének, Anna macsói hercegnőnek javaiból foglalta le,¹⁸⁵ az 1263. év karácsonyát Beregben töltötte.¹⁸⁶ Számadásunkban, mint az ifjabb király kifizetési helye szerepel.

10. *in salibus de Zeloch*. A szalacsi (Salacea, Bihar megye, Románia) só-regále már az 1222. évi aranybullában szerepel.¹⁸⁷

Akkor, amikor 1262. december 5-én a két uralkodó gyakorlatilag kettéosztotta az országot s viszonyaikat a poroszlói egyezséggel biztosítja,¹⁸⁸ az ország összes sóbányája István ifjabb király területére került. István az egyezségben messzemenően garantálja IV. Bélának a keleti országrész só-regaléjára vonatkozó jogát¹⁸⁹ — aminek ellenében nyilvánvalóan szankcionálnak egy már kialakult gyakorlatot a pénzverő kamarákra vonatkozólag is.

Az ország ekkori három pénzverő kamarája közül ugyanis kettő — Esztergom és Buda — az idősebb király országrészére esett, a Szerémséget viszont, mint láttuk, István erőszakkal tartotta, 1264-től 1266-ig birtokában.

11. *in Bistrka. Beszterce*. Pauler említi, hogy a IV. Béla és István ifjabb király közötti sérelmek egyik főoka az volt: István lefoglalta anyjának Erdély északkeleti részén fekvő jószágait, Besztercét, Radnát, Királynémetit.¹⁹⁰ Az ifjabb király itt ügylátszik önálló megyét szervezett: 1274-ben Pál mester a rodna-i és byzterce-i comes.¹⁹¹

12. *Bude in domo Valterii*. Az adatot már a Valter ispánról elmondottakkal értelmeztük. Itt csak annyi a hozzátennivalónk: a számadás 122. tétele azt mutatja, hogy — amint IV. Béla királynak megfelelő hányad járt a keleti országrész só-regaléjából — Istvánnak is volt járandósága az idősebb király területére eső budai pénzverő-főkamarából, illetve az ott verésre kerülő — valószínűleg selmeci eredetű — ezüstműből. Ez az oka és magyarázata annak, hogy az ifjabb király alkancellárja Benedek mester — 1264 tavaszán — Budán járt s abból az ezüstműből amelyet néki Walter, az öreg király budai kamaraispánja fizetett, kicsiny törlesztésével kielégítette a király hitelezőjét, Syr Wulamot.

13. *Argentum de Semluhe*. A Budán 1250 óta működő pénzverő-kamara ezüstjét Selmecről kapta. Selmec arany- és ezüstműbányái az 1250-es évektől bőven termeltek.¹⁹²

A rossz leírású (Semluhe) helynév azonban esetleg fedheti a Sáros megyei Szmilno, Szemelnye-bányát is.¹⁹³

¹⁸⁰ Hóman B. : i. m. 335., 458.

¹⁸¹ Csánki D. : Magyarország történeti földrajza, I. 411.

¹⁸² Szentpétery I. : 867., 2129. sz.

¹⁸³ Szentpétery I. : 2129. sz.

¹⁸⁴ Knauz F. : I. 369.

¹⁸⁵ Pauler Gy. : II. 329.

¹⁸⁶ Pauler Gy. : II. 683., 192. jegyzet.

¹⁸⁷ Knauz F. : I. 235. — Csánki D. : i. m. I. 599.

¹⁸⁸ Szentpétery I. : 1774. sz.

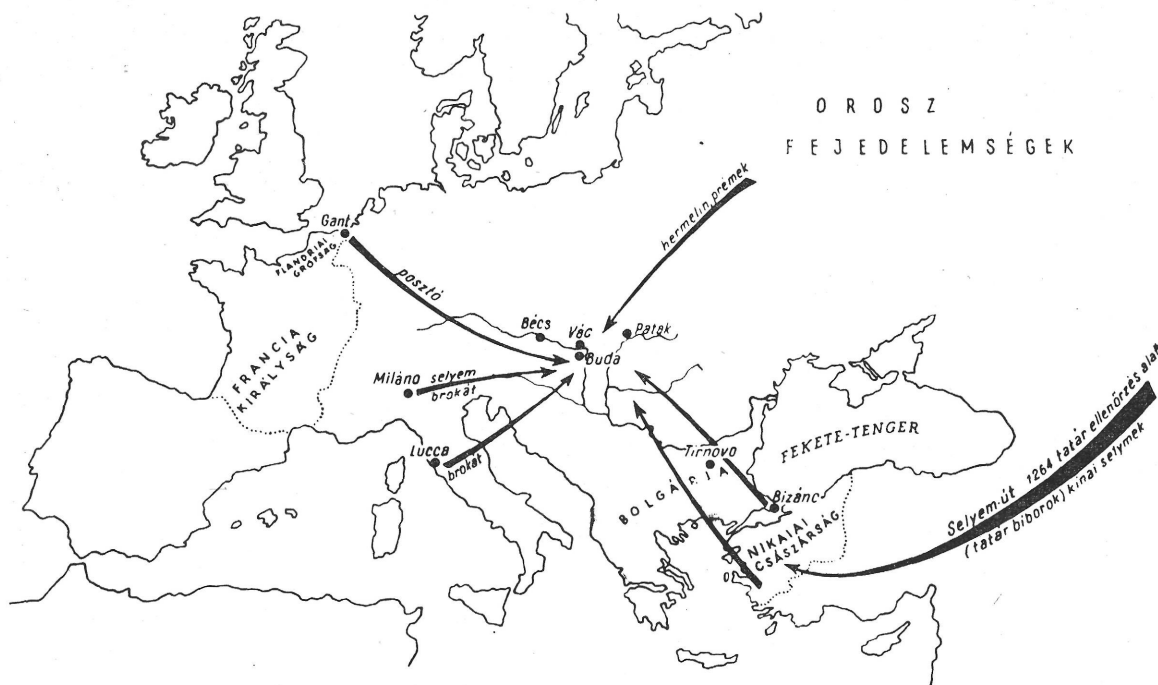
¹⁸⁹ Knauz F. : I. 478.

¹⁹⁰ Pauler Gy. : II. 329.

¹⁹¹ Szentpétery I. : 2499. sz. — Paulinyi O. : A sóregalé kialakulása. Századok, 1924. 637. laptól.

¹⁹² Knauz F. : I. 415, 427, — Szentpétery I. : 2320, 2438.

¹⁹³ Szentpétery I. : 1813, 2258. sz.

2. kép. Áruk áramlása Magyarországra a számadás adatai szerint
L'importation de marchandises selon des données du Compte

B) KÜLFÖLDI HELYNEVEK, FÖLDRAJZI FOGALMAK, ÁRUK EREDETHELYE

14. in Vom. Meg nem fejthető — talán rosszul írt, vagy olvasott helynév.

15. Pulgaria. Erről l. az előző fejezet 29. szakaszában mondottakat.

16. Cumania — Kunország neve a Computus 76. tételében. Valószínűleg elírás a „Tas cumani” helyett. A kunokról l. az előző fejezet 31. szakaszát.

17. de gancy, gancytus, gansitus. A számadás leggyakrabban, *tizenkét* alkalommal említett posztófajtájának eredethelye (5., 20., 29., 62., 68., 69., 75., 80., 95., 98., 100., 111. tétel). Huszti nem firtatja s *nem* oldja fel e Syr Wulam által leggyakrabban szállított posztó eredethelyét. A gancytus végjét, darabját (pecia) a jegyzék alapján 9 márkára, rőfjét (ulna) negyed márkára becsüli.¹⁹⁴

Az áru neve a mai belgiumi Gand város nevére utal.

Ennek a flandriai városnak neve a XIII. századi Magyarországon jólismert, jó csengésű. Textiliparának termékeit Magyarországra települt flandriai távolsági kereskedők közvetítik; tranzitó állomásuk bizonyíthatóan a XIII. századi Esztergom. (1272-ben az esztergomi Latinváros tanácsa például akként dönt, hogy mivel polgártársuk, Rennerius, Gean pinguis mercator de Ganth-nak 27 márka ezüsttel adósa maradt, Rennerius csolnoki szöllejét a gandi hitelező kapja meg.)¹⁹⁵

Gean — Jean — gandi kereskedő esztergomi szerepe, látnivalóan ismételt megfordulása Magyarországon, két dolgot árul el.

Az egyik az, hogy esztergomi adósa, Renner, nagy tétel gandi posztót vett át tőle. Nyilván azzal a céllal, hogy kis tételekben haszonnal adjon túl rajtuk. A másik — immár a velencei Computusszal kapcsolatos fontosabb — következtetés: a gandi áruknak, így tehát a velencei számadás legnagyobb textilmenységének Magyarországra való áramlásához *nem kell, de nem is lehet Velence piacát szupponálnunk*: bőségesen jött gandi posztó a XIII. századi Magyarországra — a Huszti által feltételezett — velencei közvetítés nélkül is. Ennek a XIII. századi magyar vámtarifákban bőséges nyomát találjuk.¹⁹⁶ Elég is, ha Kun László 1288. jólismert esztergomi vámtarifájára utalunk.¹⁹⁷ A gandi posztók magyarországi elterjedtségét mutatja az az 1286. évben kelt döntés is, amelyet Lodomér mester esztergomi érsek hozott a

¹⁹⁴ Huszti D.: i. m. 13—14.

¹⁹⁵ Knauz F.: I. 606. — Zolnay L.: Az esztergomi latinusokról. Esztergom Évtapjai 1960. 160.

¹⁹⁶ Hóman B.: i. m. 533. — Gárdonyi A.: i. m. 56.

¹⁹⁷ Knauz F.: II. 231.

szepesi prépost és a szepesi káptalan ügyében.¹⁹⁸ Eszerint a szepesi prépost javadalmi egy részét gandi, dorni és yperni posztóban kapta. 1295 körül a veszprémi püspök budai tizedbérlei évi 150 márka ezüstnyi bérösszegüket részben ugyancsak gandi és dorni posztóban fizették.¹⁹⁹

A gandi posztó tehát elterjedt, értékálló valuta volt, nem pedig Velencén át importált luxuscikk.

18. de melan, mediolana. A milanoi bíbor egyízben (12. tétel) két márkás egységáron szerepel. A 79. tétel viszont két milanoi aranybíborról említ, mint a király C(sák) tárnokmesternek adott ajándékát. Ennek egységára öt márka volt.

19. de Luka, de Luk. A számadás 68. és 97. tétele említi a toszkánai Lucca — cindatumnak nevezett — selymeit. Egy ízben a királyi káplánokat, egy ízben a királyné ioculatorát jutalmazta luccai selymekkel a király.²⁰⁰

20. tartarense. A számadás négy alkalommal (3., 8., 31., 72. tétel) említi purpuras tartarenses, vagyis tatár bíborokat. Egységáruk hét márka, ami vetekszik a császári, tehát bizánci, vagy nikaiai bíboréval. (Ez tiz márka.) Jóval drágább tehát ez a — tatárnak mondott — bíbor az egyszerűbb, hat márkás tengerentúlinak nevezett bíbornál. Egy véget Rátót nembeli István mester kap belőle.

Valószínű, hogy ázsiai, kínai kelmekről van szó. Huszti, aki az egész, Computusunkban foglalt ügyet a tatárjárás előtti időre tette, nem tudott mit kezdeni az „igen problematikus purpura tartarensis” adataival.²⁰¹

A mi, 1264. évet hitelesítő datálásunk után a tatár, vagy tatár közvetítésű kínai textília felbukkanása nem meglepő.

Hiszen a pápának és Szent Lajos francia királynak ekkoriban már mélyreható kereskedelmi egyezségei voltak a tatárokkal, akik Szírián, Bagdadon, Jeruzsálemen és Akkonon keresztül megnyitották a Levante felé az ellenőrzésük alatt álló Selyemutat.²⁰²

21. transmaringum. A tengerentúli bíborokat (purpura) és selymeket (cindatum) a számadásnak nyolc tétele (35., 41., 43., 60., 71., 78., 88. és 115.) említi.

A tengerentúli bíborok közt vannak olyanok, amelyeket császáriaknak — imperiales — neveznek; egy ízben arannyal átszötteknek (deaurata). Egységáruk végenként tiz márka.

A tengerentúli selymek olcsóbbak; egy vég ára csupán egy márka.

22. atabit. Atabya a X—XI. századi Bagdad takácsainak negyede volt. (Ferenczy László közlése).

V. SYR WULAM SZEREPE A COMPUTUSBAN

Az eddigiekkel nagyjából meghatároztuk Syr Wulam ügyleteinek itineráriumát, néhány portékájának megállapítható eredetét.

Az, hogy textiljeinek túlnyomó többsége flandriai, a többi közül pedig kettő itáliai, egy bizánci, egy csoport pedig ázsiai eredetű, *teljesen feleslegessé teszi, hogy árubeszerzői tevékenységét Velence piacához kössük.* Velencéről különben maga a számadás egyetlen szót sem ejt.

De nemcsak a textílneműek eredete teszi kétségessé ezt a Velencéhez-kapcsolást. Syr Wulam ugyanis szűcsárúkkal, szörmékkal is kereskedett. Szűcsárúi közül (4., 16., 49., 77. tétel) a legtöbbször nem említi a jegyzék, hogy az egyes subák, gallérok, köpenyek milyen szörméből valók. Egnél — ez nyilván a király személyes használatára készült — felemlíti, hogy hermelinprém. Két alkalommal viszont rókaprémből készült szűcsáruról esik szó. Hermelinnel e korban nem *velencei* kereskedők, hanem az orosz prémvadászok megbízottai kereskedtek. Azt pedig aligha lehet valószínűsíteni, hogy a XIII. századi Magyarország Velencéből importáljon rókaprémet.

Így tehát bizvást elejthetjük Huszti feltevését Syr Wulamnak, mint velencei kereskedőnek alakjáról.

Syr Wulam alakját azonban mégis megrajzolja maga a számadás.

Említettük, hogy a dominus Rex és Syr Wulamnak — a számadásunkban tükröződő — üzleti kapcsolatának tartama talán csak hat-nyolc hónap s időpontja az 1264. esztendő első fele.

Az elszámolásnak egyik tétele, Syr Wulam utolsó követelése, a 116. sz. tétel viszont a királynak és a hitelezőnek egy korábbi elszámolására is utal: az előttünk fekvő Computushoz ugyanis három márkát

¹⁹⁸ Knauz F.: II. 211.

¹⁹⁹ Zichy okmt. I. 95. — Anjou kori okmt. I. 483. — Székely Gy.: A parasztság és a feudális állam kialakulása. (Tanulmányok a parasztság történetéhez. Budapest, 1953. 30—31.)

²⁰⁰ A luccai selymekről Huszti D.: i. m. 13.

²⁰¹ Huszti D.: i. m. 12.

²⁰² Lederer E.: A tatárjárás Magyarországon és nemzetközi összefüggései. Századok, 1952. 345—363.

egy régebbi, hatvannyolc (vagy százhatvannyolc) márkás tartozás maradványaként csap hozzá Syr Wulam. Vagyis: a most tárgyalt számadás egy, már az 1264. évnél korábban megkezdett folyamatos hitelműveletnek csupán egyik szakasza.

Magának a számlának összeállításáról, annak hevenyészett voltáról szoltunk már.

De tegyünk már néhány észrevételt Syr Wulam szállításairól, áruiról! *Kézpénz-juttatásokon és kézizálog-visszabocsátásokon túl három típusú árut szállított: textilt, ékszer (illetve drágakövet) és szőrmét.*

Nem foglalkozott tehát a kor divatos és kitűnően jövedelmező kereskedelmi ágazatával, a bor- és fűszerszám kereskedéssel.²⁰³ Nevét — ha magyar — nem találjuk meg az egyházi tizedbérlok sorában sem.²⁰⁴

Szerepe e megszokott kereskedői szerepkörtől eltér abban is, hogy *kézizálog ellenében* több bárónak hiteleket nyújtott. Így Monoszló nembeli Egyed mester huszonkilenc, Csák nembeli Csák bán hat márkával, Rátót nembeli István három márkával adósa. Syr Wulam e mintegy féléves ügylet folyamán összesen 48 márka értékű kézizálogot bocsátott vissza az István ifjabb király köré csoportosuló báróknak (90., 101., 103., 104., 109. tétel) — *ad rationem domini Regis.*

Az viszont, hogy a bárók elzálogosított értéktárgyait a király szinte egyidőben váltattatta vissza Syr Wulamtól (a 90—109. tétel átfutása idején), újra azt jelzi, hogy ezek a bajba jutott főemberek hirtelen és egyszerre bukkantak fel az ifjabb király körül. (Erre az 1264. év tavasza igen sok alkalmat nyújthatott; Rátót nembeli István például igen hamarosan elindult a felvidéki hadjáratra.)

Syr Wulamnak azonban ezek a kézizálogos ügyletei más irányba is terelik figyelmünket. Lederer Emma írja — középkori pénzügyleteinkről szóló művében — azt, hogy a kézizálogra való kölcsönzés még a XV. században is *zsidók* üzletága.

Érthető ez, hiszen a kölcsön egyéb zálogaként lekötendő ingatlan — ház, vagy földvagyon — birtokbavételében a zsidók, az adós fizetéseképtelensége esetén korlátozottak voltak.²⁰⁵

Am azt is mérlegelnünk kell, hogy e korban már nem csak zsidók adtak kézizálog ellenében közpénz-kölcsönöket. Így Lederer Emma emlékeztet arra, hogy 1256-ban Rogerius spalatoí érsek Tamás itteni főesperestől 60 fontot vett kölcsön s kézizálogul négy ezüst edényt kötött le.²⁰⁶ Ez azonban Spalatóban van; az anyaország keresztény és keresztény közötti zálogkölcsönzésének első emlékét mi csak 1304-ből ismerjük.²⁰⁷ (*Eszerint, ha Syr Wulam keresztény ember volt, a Computusnak ilyen irányú adatai a legkorábbi magyarországi rendszeres kézizálogkölcsönzés emlékei lennének.*)

Láttuk Syr Wulam magyarországi tartózkodási helyeit, külföldi eredetű árucikkeinek eredetihelyét. Láttuk azt is, hogy követeléseinek ellenértékeképpen a regalékból veretlen ezüstöt és söt kapott. Ezüstöt 661 márka értékben, söt 75 márka értékben vett át. Ezzel biztosította magát a vert pénz évenkénti, mód-szeres devalvációjával szemben; ám ő maga is *értékálló* árucikkeket szállított.

Az elmondottak egybevetésével azt látjuk:

a) *Syr Wulam helyét nem külföldi kereskedők, inkább a királyi hitelezők sorában kell keresnünk.*

b) *Syr Wulam tevékenységének színhelye nem Velence, hanem Magyarország, ahol a közvetítő kereskedelem bázisai mind Itália, mind a Rajnán túli világ felé már rég kialakultak.*²⁰⁸

Említettem, hogy Huszti is felveti és elveti Syr Wulam esetleges kamarabérloí szerepét. (S azt is: Lederer Emma feltételezi, a Syr Wulamhoz hasonló kereskedői-bankári tevékenységet folytató XIV. század eleji pozsonyi Hambactó polgár szükségképpen királyi kamarabérloí volt.²⁰⁹)

Épp ezért *a továbbiakban IV. Béla és István ifjabb király korának magyar regale-bérloí közt keressük Syr Wulam helyét.*

Nézzük e kritikus időszakban — 1263/64-ben — a regalék, a kamarák s a királynéi vámharmincad helyzetét, mind az idősebb, mind az ifjabb király országrészében!

Az addig monopolisztikus helyzetű esztergomi pénzverő kamara áttelepítését az újonnan épülő budai Várba — mint más munkámban rámutattam — az 1250/51. évre tehetjük. 1249-ben még a velencei származású Archinus comes az esztergomi pénzverő kamara ispánja.²¹⁰ 1251. dec. 5-én IV. Béla — Babenberg Frigyes zsidó privilegiuma nyomán — kibocsátotta a magyarországi zsidók privilegiumát. Ezt összefüggésbe hozzuk azzal, hogy Babenberg Frigyes (megh. 1246.) kamarájának bérloí, a bécsi Henel zsidó és fiai, *Wluelinus*, *Oltmannus* és *Neklinus* Magyarországra települtek, s *átvették IV. Béla pénzverésének bérletét, egyben bérloí lettek a királynéi vámharmincadnak is.*

²⁰³ Lederer E.: A középkori pénzületek. 137.

²⁰⁴ Székely Gy.: i. m.

²⁰⁵ Pauler Gy.: II. 247. — Lederer E.: i. m. 63. és 73.

²⁰⁶ Lederer E.: 74., 79. jegyzet.

²⁰⁷ Lederer E.: 15.

²⁰⁸ Az esztergomi latinusokról írt munkám I. Esztergom Évlapjai 1960. 160 laptól.

²⁰⁹ Lederer E.: i. m. 129—132.

²¹⁰ Esztergom Évlapjai 1960. 158.

Henel kétségkívül igen jelentős tőkével rendelkezett, mert hamarosan megkapta a 800 márka ezüstre taksált komáromi váruradalmat IV. Bélától, aki az időben — az ország újjáépítése idején — lázasan keresett kölcsönöket.²¹¹

(Az esztergomi és budai pénzverőkamara után 1253-ban hallunk először a szlavóniai, pakraczi és zág-rábi pénzverésről, Gutkeled nembeli István báni pénzverésének színhelyéről.²¹²)

Henel fiai közül *Wyluinus* 1261-ben, mint kamaraispán a komáromi uradalommal kapcsolatban szerepel.²¹³ Ettől az időponttól — 1261. — egészen a már Walter ispánnal kapcsolatban ismertetett 1265. ápr. 1-én kelt, IV. Béla-féle oklevél időpontjáig nincs adatunk sem a Henel-fiakról, sem utódjukról, Walter ispánról.

1265-ben IV. Béla, alig pár héttel a számára gyászos isaszegi csata után, Walter kamaraispánt, az új budavári rectort nyolcszáz márka ezüst lefizetése ellenében a komáromi váruradalomba helyezi. IV. Béla ekkor elmondja, hogy a komáromi váruradalmat „a *Wluelino*, Oltmanno et Neklino Judeis, filiis videlicet Henel, quondam comitis camere nostre... pro magna summa pecunia, ex administratione camere fisco Regie debite” tőlük elvette.²¹⁴ Ugyanerről az ügyről még részletesebben számol be IV. Béla 1268. okt. 14-én kiadott oklevele: „Quod cum *Wluen*, Nekkul et Oltmannus²¹⁵ Judei, filii Henel Judei, nobis scientibus conduxissent tricesimam a Domina Regina... pro certa pecunie quantitate, nec excoluissent totam debitam et conuentam quantitatem, sed adhuc remansissent debitores in octingentis marcis fini argenti domine Regine Castrum suum Camarun, cum omnibus pertinentiis suis... ac molendino in Thota existenti, Quod castrum nos post Tartaros Henul Comiti, Judei, patri eorum donaveramus...”²¹⁶

A Syr Wulamra, Syr Wilamra²¹⁷ vonatkozó velencei adatok szükségképpen felvetik bennünk a Computus számadójának és Henel fia Wluen (*Wyluinus*, *Wluelinus*) 1261. évi kamaraispán személyének *esetleges* azonosságát. Gyanítható, hogy 1261 után, ez a nagyvagyonú regale-bérlő, aki családostul bérelte a királynéi harmincadvámot is, IV. Bélától István ifjabb király országrészébe ment át. *Amíg az idősebb királyi házaspárnak nyolcszáz márka ezüsttel maradt adósa* (a komáromi vár s a Csallóköz ekkori vételára), *addig ugyanilyen összeggel hitelezte meg az ifjabb királyt.*

Ha *Wluen*, *Wyluinus* zsidó kamaraispán azonosítása Syr Wulammal helyt áll, az 1263. év nyarat tekinthetjük *Wluen-Wulam* átállása idejének. 1263. július 23-án ugyanis IV. Orbán pápa felszólítja IV. Bélát: *a királyi jövedelmek behajtására szaracént és zsidót többé ne alkalmazzon.*²¹⁸

Az 1264. évben, a két király háborúsága idején sem IV. Bélának, sem István regale-, vagy kamarabérlőit nem ismerjük. 1265-ben viszont kiderül: Walter ispán *már jóval 1265. április 1. előtt* is IV. Béla kamaraispánja volt (ezt mutatja a velencei számadás 122. tétele is), s az 1261-ben még *Wyluinus* birtokában lévő Komárom várába Walter már jóval 1265 tavasza előtt jelentős összegeket investált.

A számadás 116. tétele pedig azt bizonyítja, hogy Syr Wulam már az 1263. év vége, vagyis a Computusban rögzített hitelművelet kezdete előtt is hitelezői kapcsolatban volt István ifjabb királlyal.

Ezekkel a megfontolásokkal megnyugtató módon kiiktathatjuk Husztinak Syr Wulamról, mint velencei kalmárról szóló következtetéseit.

A Computus „Syr” titulációja megillesheti *Wyluinus*-t, a király — zsidó származású — comes camere-jét. Éppen úgy, mint a vallon eredetű Ser, vagy Syr Godynus esztergomi kereskedőt (1269—1294), vagy ennek atyját, Ser Perezet, vagy Syr Lyz esztergomi polgárt.²¹⁹

A dominust helyettesítő Syr megnevezésnek *Wluen* comes zsidó származása nem mond ellen.²²⁰

Syr Wulam személyét az e korban Magyarországon említett más *Vulam-Wylam* nevű személyekkel azonosíthatónak nem tartom; azonban e lehetőségre mégis felhívom a figyelmet.

Az 1260-as években *Wernelius*, *Wyllam*, *Thamar* és *Albert* selmecbányai polgárok 250 márka ezüstön megszerezték IV. Béla királytól a honti várföldekhez tartozó *Bakabányát*, *Gykeket* és *Hontbagonyát*.²²¹

²¹¹ *Szentpétery I.*: 1100 sz. — *Léderer E.*: i. m. 174. — *Scheiber Sándor* professzor szíves közlése szerint *Leiblein* és *Nekel* 1257-ben „Comites Camere illustris ducis Austrie”.

²¹² *Hóman B.*: i. m. 334.

²¹³ *Szentpétery I.*: 1271. sz. — *Gárdonyi A.*: i. m. 75.

²¹⁴ *Knauz F.*: I. 520. — *Hóman B.*: 467.

²¹⁵ A három név egy 1338. évi átiratban: *Wluyn*, *Nekel*, *Oltmannus*. II. Ulászló átiratában: *Weluen*, *Nekkul*, *Oltmannus*.

²¹⁶ *Knauz F.*: I. 550. — Vö. Magyar-Zsidó Okmánytár I. 26., 27.

²¹⁷ A velencei fragmentumban *Syr Wullamus*, *Syr Wilam* (2 ízben), *Syr Wilamus* (1) és *Wylamus*, *Wylamus* (1—1) alakban írják a nevet.

²¹⁸ *Wenzel G.*: III. 34. — *Knauz F.*: I. 4⁷.

²¹⁹ *Schünemann K.*: Die Entstehung des Städtewesens in Südosteuropa. Breslau und Oppeln. É.n. 102.

²²⁰ *Wellesz J.*: Isaak b. Mose Or Sarua. Pressburg, 1905. 27. (Jehuda Sir Leon).

²²¹ *Szentpétery I.*: 1421., 1661.

A Computusszal való kapcsolatukat aláhúzná a Wernelius és Wyllam nevek együttes felbukkanása, sőt az is, hogy — talán éppen az 1264. évi viszálykodás okán — IV. Béla visszaveszi, majd utóbb épp V. István király restituálja birtokjogukat.²²²

Azonban Wyllam selmeci polgár, aki 60—70 márka ezüst körüli vagyonával szerez honti birtokrészeket, aligha tőkeerős ahhoz, hogy 1264-ben, alig féléves időn belül István ifjabb királyt másfélezer márka ezüsstel meghitelezze.

Syr Wulam személyének azonosítása során mellőztem Willamnak, a szepesi darócok 1264-ben említett centuriojának²²³ és az 1270-ben említett Wyllam csalomjai birtokosnak²²⁴ kutatgatását is.

Az elmondottak után feleslegesnek tartom e tanulmány eredményeinek utólagos összefoglalását. Lényeges feladatommak a Computus kronológiai hitelesítését tartottam s ez, úgy gondolom, az 1264. év tavaszának meghatározásával, sikerült is.

Az elemzések során *a dominus Rex s a domina Regina — István ifjabb király és Kun Erzsébet királyné* — alakja, sorsuknak tán legnehezebb esztendejében elevenen megjelent előttünk.

A számadásban szereplő személyek megkísérelt azonosítása a kor oligarchiájának egész statisztériáját felvonultatta. A Computus feloldása, híven tükrözi az oligarchikus anarchiába sodródó, kétfelé központosított főhatalomnak — Kun László korára teljesedő — gyengülését. A bárók — akik két vasat tartottak a tűzben — játékszerként játszották ki egymás ellen a két királyt.

Fehér holló közöttük az, aki kitartana politikai hűségén. A legtöbb — két urat szolgálva és csalva — egyéni hasznát leste.

Az adatok mozaikja halványan megrajzolta a királyi család drámáját is: IV. Béla és István viszálya — háttérben a szigeti apácakolostorban zajló gyötrelmekkel és intrikákkal — a hamarosan bekövetkező teljes anarchia árnyékát veti előre.

Egyes adataink felbontásánál igyekeztünk az államigazgatás egyes intézményeinek — regaléknak, kamaráknak, a kancelláriának, a kápolnaispánságnak történetére, az akkori ár- és értékviszonyokra, külke-reskedelmi szálakra is rámutatni.

Az a sokfelé mutató, komplex nyersanyag, amelyet ez a még sok irányban kiaknázható számadástöredék a feudalizmus kora kutatójának jelenthet, keletkezése korának hitelesítésével válik eleven erővé: használható történeti kútforrássá.

Ha a datálás munkája sikerült, amit feladatommak tekintettem, már meg is van a bírálat és a felhasználás lehetősége.

A HAHÓT NEMZETSÉG

korrigált genealógiája (Vö. *Karácsonyi*: II. 116. lap.). A velencei Computusban szereplő családtagokat kerettel jelöltük meg.

I. Buzád 1192.

I. Arnold
†1234 előtt

II. Buzád bán
1209—†1241/42. Pest.
Győri, pozsonyi, vasi ispán,
horvát bán, majd pesti szerzetes

II. Arnold
1234—1242. zalai ispán,
nádor

Panyit
1234—1272

I. Csák bán
1234—1269. tárnokmester, bán

III. Arnold Miklós
1266—1292 1270—1291

Leány Jakab
1259. 1264—1301

II. Csák
1259—75. orbászi ispán

Rajnald mester Királynéi
felesége étekfogó mester

²²² *Szentpétery I.*: 1951.

²²³ *Szentpétery I.*: 1421.

²²⁴ *Szentpétery I.*: 2045.

LE COMPTE DU JEUNE ROI ÉTIENNE DE L'ANNÉE
1264

En 1934, un fragment d'un relevé de comptes sans date et vérification, découvert aux Archives d'État de Venise fut publié par Giovanni Soranzo dans l'annuaire intitulé *Aevum* paru à Milan.

La cote du compte: Cancellaria inferiore, Cassella I., Capsa I., Filza A., nr. 123.

L'opération de crédit servant de base pour le compte fut établie entre un certain Dominus Rex et un commerçant — ou plutôt un banquier royal — nommé Syr Wulam, ou Syr Wilam. Les 122 articles du compte énumèrent 38 noms de personnes, 22 noms de lieu et notions géographiques. En vertu de sa balance, au moment de la clôture du compte s'élevant d'environ à 1500 marks à volume d'argent, le roi est redevable à Syr Wulam de 750 marks d'argent. 116 des 122 articles du compte comprennent les transports de marchandises et les prêts en argent comptant de Syr Wulam. A savoir, il rapporte à plusieurs reprises, au compte du roi, des objets de gage de certains dirigeants (ceux-ci sont qualifiés en général d'une appellation „magister”). La plus grande partie des marchandises transportées se compose des textiles byzantins, chinois, — nommés tartares — milanais, lucaniens, gentois et, pour une faible part, des bijoux et des pelletteries. Six articles prennent note des acomptes d'amortissement des mandataires du roi, soldés en argent et en sel. L'un des articles du compte fait allusion même à une opération antérieure étant établie entre Dominus Rex et Sir Wulam.

Giovanni Soranzo en dépit du fait que le compte ne fait pas mention ni du nom du roi, ni de celui de son pays, il en date l'origine du compte du XIIIe siècle et le reconnut pour une opération se rattachant à la Hongrie du XIIIe siècle. D'après sa conjecture, les transports de marchandises se rencontrant dans le compte devaient être les achats du roi Béla IV, effectués vers l'époque de l'invasion des Mongols de 1241—42. Le fragment peut être considéré, en partie, comme le document du renouvellement de la garniture d'habillement de la cour royale hongroise, éventuellement dévastée par suite des ravages causés lors de l'invasion des Mongols.

En 1938, Dénes Huszti, historien d'économie politique, soumit le compte découvert à Venise à un nouvel examen. Quant aux rapports des conclusions chronologiques, au fond il arriva à un résultat analogue à celui de Soranzo. Le lieu de conservation du compte étant Venise, Dénes Huszti en vint à la conclusion que l'opération paraît se rattacher au marché de Venise et que Syr Wulam dût être un commerçant vénétien.

Soranzo avoue, lui même, il est peu versé dans les conditions de la Hongrie. C'est pourquoi il ne s'efforce pas d'identifier les personnages faisant figure dans le compte, à l'exception de la personne de Syr Wulam, le créancier qu'il croit être identique avec Guillaume de Saint Omer (mort en 1242). (Ce prince Guillaume, consanguin de la dinastie royale de Hongrie, prince de Macsó, qui épousa l'une des filles du roi Béla IV, et remplit la fonction du grand écuyer du roi de 1241 à 1242.) L'ouvrage de Soranzo, en dépit de sa thèse par la suite démentie, paraît avoir un résultat positif. Pour ainsi dire, c'est à lui que nous devons la révélation, d'avoir s'attaché à la Hongrie du XIIIe siècle toute l'opération de crédit et, en plus, c'est lui qui attira l'attention de la historiographie hongroise sur ce document jusqu'alors inconnu.

Dénes Huszti, lui aussi, ne tenta d'identifier qu'un seul personnage du compte, celui du prépositus Benedictus, participant de la part du roi à l'opération, à ce prévôt Benedek qui devint en 1241 l'archevêque de Kalocsa. Dès lors, prenant prétextes de la supposition que l'archevêque ne puisse être mentionné dans le document comme étant d'un rang antérieur à l'année 1241, il en arrive à la conclusion hypothétique que peut-être tout l'opération se réalisa que Benedek fût archevêque et l'invasion des Mongols, c'est à dire avant 1241. Huszti se sentit confirmé dans sa conjecture par le fait même que parmi les articles du compte les Coumans figurent à plusieurs reprises, et cela par de considérables cadeaux royaux. Les Coumans furent établis en Hongrie par le roi Béla IV, entre 1238 et 1241. Par ce fait, le terminus post quem de l'analyse donnée par Huszti paraissait logique: le compte ne put être dressé qu'après l'établissement des Coumans, donc après 1238. Mais quelques noms de personne et données laissaient Huszti dans le doute pour les question de la chronologie. Il écrit lui même, on peut supposer . . . que les achats auraient été effectués après l'invasion des Mongols. D'ailleurs cette conjecture pourrait être appuyée par d'autres noms de personne. Huszti s'efforçait en premier lieu d'apprécier l'opération, au point de vue d'histoire d'économie politique et il est à noter que l'auteur s'acquitta de cette tâche consciencieusement. Mais quelques détails demeuraient problématiques. Entre autres, par exemple, il lui parut suspect que presque tous les personnages de la cour royale de Hongrie furent accompagnés du titre magister, et dans la fiction

de la datation d'avant l'invasion des Mongols, il ne sut que faire avec des étoffes de pourpre tartares très souvent mentionnées.

Par conséquent en raison de l'incertitude manifestée de la datation, les historiens et les chercheurs de l'histoire de la civilisation hongroise ne s'occupèrent pas de la critique du compte, ainsi son contenu ne put s'intégrer dans la conception historique du XIIIe siècle, de ces dernières 25 années.

Dans un passé récent, László Zolnay soumit le compte non daté à un nouvel examen, et il tâcha d'en déterminer l'origine, en précisant les 38 noms de personne et les 22 noms de lieu figurant dans celui-ci. En se basant sur les chartes hongroises du XIIIe siècle, il tâchait d'établir quelle était l'époque où tous les 38 personnages furent à la foi présents? Peut-on établir une certaine connexité, d'après les documents écrits de l'époque, entre les personnages énumérés et les noms de lieu? Au cours de son travail il fait connaître la méthode de ses recherches qu'il appelle grille logique ou piège chronologique. Il avoue qu'en sus de plusieurs noms de personne des années soixante du XIIIe siècle paraissant familiers, c'était la mention de la maison de Buda de Walter — le dernier des 122 articles du compte —, qui le poussa à essayer d'établir une chronologie plus précise que celle de Soranzo et de Huszti.

En effet, Walter, recteur du palais et régisseur de l'atelier de Monnayage, figure dans les documents de 1261—1263 jusqu'en 1276 et dans le procès de canonisation de Saint Marguerite de la maison arpadienne. Par contre, le roi Béla IV n'a installé le château de Buda qu'après 1242. Ce fait même fait crouler à priori la chronologie jusqu'à présent admise de Soranzo et de Huszti. L'opération passe à une époque postérieure de 20 à 25 ans et la date de ce compte se réduit à la période d'entre 1261 et 1276.

Les données personnelles du maître János, médecin royal, figurant dans le compte, diminuent encore mieux cette limite d'erreur de quinze ans. C'est que le maître János, ne peut parmi les maints médecins royaux connus de cette époque, être identifié qu'au János, mort avant 1267, qui fut le médecin de la famille du jeune roi Étienne, fils du roi Béla IV. L'identification satisfaisante de ces deux personnages a fixé pour l'essentiel aussi la méthode des analyses ultérieures.

L'identification de Magister Lodomerius figurant dans le compte en sa qualité de confident de Dominus Rex au vice-chancelier fidèle du jeune roi (1264—1266), permet de continuer à éclaircir la chronologie, et sera encore mieux facilitée par l'identification de Benedictus prepositus, régisseur des comptes, au prélat Benedek qui fut le vice-chancelier du jeune roi Étienne de 1259 jusqu'au printemps 1264, lorsqu'il se détourna de lui pour s'établir en suite au temps de la guerre civile ayant eu lieu entre père et fils, dans la cour du roi Béla IV. L'identification de Magister Stephanus, mentionné par le compte, à István de genre Rátót facilite également la datation. Le maître Etienne — jusqu'alors argentier et écuyer de la reine aînée, puis l'un des commandants de l'armée du jeune roi lancée contre son père se détourne juste au printemps 1264, du roi aîné et se range à côté du jeune roi. On comprend donc, pourquoi le jeune roi Etienne fait-il bénéficier de ses dons le maître Etienne et pourquoi est-il l'un des barons en difficulté qui ont recours, moyennant nantissement, à la bourse de Syr Wulam.

L'identification de Magister Raynaldus figurant dans le compte, à l'ancêtre de la famille Rozgonyi, de nom semblable, semble être absolument convaincante. (Magister Raynaldus est depuis 1253 le page du jeune roi Etienne, étant du même âge que lui, plus tard son chef de guerre, puis en 1264—1265 son partisan inflexible.)

Dans ses analyses minutieuses, allant jusqu'aux détails, Zolnay situe toute l'opération, effectuée entre Dominus Rex et Syr Wulam, entre les années 1263—1264, et date la clôture, ainsi que la composition du relevé de ce compte, de Mai 1264. Par conséquent, le compte n'est pas le règlement du roi Béla IV, effectué entre lui et son créancier nommé Syr Wulam, mais celui du jeune roi Etienne. Les dons, les donations, les primes, les rachats des objets de gage des barons effectués au compte du roi, s'expliquent par les événements désastreux survenus en Hongrie au cours de l'année 1264, et le compte même est précisément le document révélateur de cette période orageuse. L'auteur croit trouver l'explication des accidents et discontinuités du compte justement dans cette précipitation fébrile s'accomplissant à la veille de la guerre civile. Cette tentative de déterminer la date et le caractère de l'opération, permet de jeter ainsi un coup d'oeil dans une suite d'événements historiques. Les donations, les attributions matérielles reflètent les ambitions fiévreuses du jeune roi, s'efforçant de gagner pour sa cause ses barons inconsistants et de séduire les seigneurs fidèles à son père le roi Béla IV. Les appellations magister que Dénes Huszti considérait comme douteuses, trouvent elles aussi, leur explication. Les magister figurant dans le compte ne sont pour la plupart pas des maîtres des sciences, mais des maîtres argentiers du roi, écuyers, et écuyers tranchants. C'est à cette catégorie que les appartiennent aussi les Coumans. Etienne, lui même, qui apparemment épousa Elisabeth, fille de Kuthen, «Imperator Cumanie» s'appuya décidément sur ses Coumans jusqu'au printemps 1262. Mais ce printemps-là, le roi Béla IV fit ranger les Coumans sous son étendard qui combattèrent dans la guerre de 1264—1265 déjà contre Etienne. (Ce furent d'ailleurs les Coumans qui, jusqu'au printemps 1264, bénéficièrent des attributions les plus considérables du compte.)

Au cours de la tentative d'identifier les personnages mentionnés dans le compte, tous les figurants féodaux de l'année 1264, nommé par Zolnay l'année des trahisons défile en cortège dans toute leur réalité.

L'auteur essaye de présenter les groupes des récompensés par des tableaux. D'après ceci, de cette valeur globale d'environ 1500 marcs à volume d'argent, il échoit 859 marcs au roi et, 260 marcs à la reine. Les Coumans reçoivent une valeur de 134 marcs. Parmi les chefs des familles dirigeantes groupés autour d'Etienne, la famille Hahót bénéficie de 106 marcs, la famille Gutkeled de 44 marcs, la famille Rátót de 60 marcs, — y compris maître Etienne — maître Egyed de genre Monoszló de 61 marcs, et la famille Csák de 63 marcs.

L'interprétation du compte, reflète fidèlement l'ébranlement du pouvoir royal, entraîné par l'anarchie oligarchique plus en plus affaibli décadence qui atteindra son point culminant sous le règne de Kun László, fils du roi Etienne. Ainsi le compte découvert par Soranzo, n'étant jusqu'à présent qu'une curiosité économique-historique, devint, par la définition de la raison et de l'occasion historique donnant naissance à toute l'opération, l'une des sources historiques les plus intéressantes de la Hongrie de l'époque.

En dehors de la définitions de la datation et l'enregistrement de certains effets historiques finals l'auteur de l'étude tenta de déterminer la personne de Syr Wulam. Bien qu'il ne la voie pas suffisamment attestée, Zolnay soulève la possibilité d'identifier Syr Wulam au comes Wluinus, comte de la Chambre Royal de Béla IV d'origine juive, banni avant 1264. Zolnay réprovoque l'opinion de Huszti qui prend Syr Wulam pour commerçant vénétien et qui rattache l'opération même, ainsi que les transports de marchandises au marché de Venise. Zolnay démontre que l'affluance de nombreux articles se dirigeant vers la Hongrie, par exemple, celui du drap genois et de l'hermine russe, ne toucha jamais Venise. Ils arrivent en Hongrie par des sentiers depuis longtemps rebattus. Il est ainsi clair, que le Syr Wulam que Zolnay identifie au comes Wluinus, compte juif de la Chambre Royal, ne fut pas commerçant, mais le créancier du jeune roi et de ses barons, disposant d'un capital considérable et liquide.

L'analyse des noms de lieux hongrois — lieux de reception des marchandises et des versements — prouve que la plus grande partie de ceux-ci se trouve dans la Hongrie de l'Est, partie du pays appartenant au jeune roi.

L'étude fournit de nouveaux données relatives à l'histoire des institutions des droits régaliens, des chambres, du monnayage, de la chancellerie, du comté de chapelle, aux conjonctures de prix et de valeur de l'époque, ainsi qu'aux contrats très étendus du pays et, en plus, elle signale les valeurs culturelles et artistiques du compte en question.